

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)

magisterské prezenční studium 2003

Jitka Kučerová

Fenomén cizince v mužské a ženské kultuře

The Phenomenon of a Stranger in Male and Female Culture

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Václav Soukup, CSc.

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Výsledek obhajoby:

P r o h l a š u j i ,

že tuto předloženou diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně a uvádím v ní veškeré prameny, které jsem použila.

V Praze dne

OBSAH

OBSAH	3
0 ÚVOD	5
1 HISTORIE A VÝVOJ GENDEROVÝCH VĚD	9
1.1 Zástupci genderové problematiky v evropských zemích a USA	9
1.1.1 Francie	10
1.1.2 Anglie	10
1.1.3 Finsko, Norsko	10
1.1.4 USA	10
1.1.5 Čechy	11
1.2 Feminismy	12
1.2.1 Diferenční feminismus	15
1.2.2 Liberální feminismus a anarchofeminismus	15
1.2.3 Ekofeminismus	15
1.2.4 Feministická antropologie	16
1.2.5 Feministická sociologie	18
1.3 Osobnosti a jejich teorie	18
1.3.1 John Stewart Mill	18
1.3.2 Simone de Beauvoirová	19
1.3.3 Betty Friedanová	20
1.3.4 Margaret Meadová	21
1.3.5 Ann Oakleyová	22
1.3.6 Carol Gilliganová	23
1.4 Gender	23
1.5 Historie a vývoj genderových rolí	24
1.5.1 Vývoj vnímání genderové příslušnosti	26
2 FENOMÉN CIZINCE	29
3 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA	34
3.1 Jazyk	34
3.2 Artefakty	36

3.3	Hodnoty a normy	39
3.4	Prostředí	40
3.5	Styl učení	42
3.6	Pojetí vztahů	43
3.7	Prožívání sexuality	43
3.8	Specifika v základních životních potřebách	44
3.9	Ženská a mužská kultura	46
3.10	Odlíšnost jako předpoklad přitažlivosti	48
4	FENOMÉN CIZINCE V MUŽSKÉ A ŽENSKÉ KULTUŘE	50
5	CIZINEC V RODINĚ A VE SPOLEČNOSTI	52
5.1	Společenské role a očekávání v dělbě práce	52
5.2	Rodina a zaměstnání mimo domov	58
5.3	Situace v ČR	61
5.4	Podmíněnost mužů a nepodmíněnost žen	62
6	CIZINEC V MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH PROFESÍCH	65
6.1	Genderová diskriminace v podnicích	66
6.1.1	Genderové stereotypy na pracovišti	68
6.1.2	Dva přístupy organizací k diskriminaci	69
6.2	Učitelská profese jako příklad genderově specifického prostředí	70
6.3	Srovnání dělby práce v soukromé a veřejné sféře	73
6.4	Globalizuje mužská kultura ženskou?	74
7	PARTNERSTVÍ JAKO NOVÁ KULTURA	77
7.1	Faktory, které mají vliv na míru cizosti mezi partnery	78
7.2	Partnerství jako nová kultura	79
7.3	Společenská očekávání	80
7.4	Fenomén rozvodu	83
7.5.1	Příklady lokální variability partnerských pravidel	87
8	ZÁVĚR	90
9	SEZNAM LITERATURY	95
10	PŘÍLOHY	102

0 ÚVOD

Tato práce pojímá mužskou a ženskou kulturu jako dvě cizinecké kultury, jež jsou vůči sobě vymezeny obdobnými vlastnostmi jako jakékoli jiné dvě kultury. Poukazuje na odlišné normy, hodnoty, pravidla, jazyk, artefakty apod., které obě tyto kultury vykazují, a zdůrazňuje specifické požadavky společnosti, která je spojuje, na chování jedinců v závislosti na jejich pohlaví. Interakce obou kultur – „mužské“ a „ženské“ – pak v této práci přirovnáváme k situacím, kdy cizinec přichází do jiné kultury než je jeho vlastní a je vystaven jiným pravidlům, jazyku, chování atd. jedinců, kteří do této kultury patří. Samozřejmě, že v tomto případě není střet jedince s cizineckou kulturou a jejími zástupci tak vypjatý, protože mužskou i ženskou kulturu pojí vždy jednotná kultura, která vyazuje i řadu „nadgenderových“ pravidel.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. Nejprve si přiblížíme historii zkoumání genderové problematiky, uvedeme nejvýraznější teorie, pojmy a jména a v krátkosti rozebereme vývoj genderových rolí v některých historických etapách a také v historii jedince. Dále se budeme zabývat fenoménem cizince obecně a upozorníme především na teorie A. Schutze a M. Douglasové. Poté si vymezíme termíny mužská a ženská kultura a následně obě tato témata spojíme v jednu problematiku. Fenomén „cizince“ v mužské a ženské kultuře poté uchopíme ve třech základních oblastech: v oblasti rodiny kontra společnosti, v oblasti „mužských“ a „ženských“ profesí a v oblasti vztahů. Ve všech oblastech se zabýváme především tématem dělby práce v naší společnosti na základě genderu, a to jak ve veřejné, tak i v soukromé sféře a obecnými představami o chování a jednání jedince v závislosti na jeho pohlaví.

Cílem této práce by mělo být zamyšlení nad stále existující problematikou genderových stereotypů, které v naší společnosti přežívají navzdory pokrokové době a pokrokovému myšlení. Zdá se téměř nemožné, že dnes, kdy je sféra rovnocennosti všech lidí jedním z nejčastěji celosvětově probíraných témat, ať už jde o kulturní, náboženské či rasové menšiny, není ve vyspělých společnostech vyřešen přístup k rozdílnostem a shodám obou pohlaví a vztahům mezi nimi. Samozřejmě, že můžeme srovnávat míru genderové

rovnocennosti mezi různými zeměmi, společenskými vrstvami či přímo v přístupech zástupců jednotlivých pohlaví. Faktem však zůstává, že se stále jedná o velmi citlivý problém, který by se do dnešního moderního světa svou nízkou přizpůsobivostí inovacím ani nehodil. V žádném případě však nejde o vzdorování proti pokroku v této oblasti pouze u mužské části populace. Mluvíme-li konkrétně např. o České republice, i ženy postupují v procesu úpravy tradičních přístupů v rodině a partnerství velmi opatrně (viz níže). Možná zde panuje obecná nejistota nad tím, jak by se konkrétně rodina a partnerství proměnily, kdyby se začaly role mužů a žen v jejím systému více prolínat.

Budeme se snažit poukázat především na rigiditu dnešní společnosti, která si od zástupců obou pohlaví nárokuje plnění stále stejných tradičních rolí bez ohledu na moderní posun většiny ostatních složek tvořících společnost. Muže a ženy budeme tedy prezentovat v určitém smyslu v rovnoprávném postavení – obě dvě pohlaví totiž podléhají daným kulturním normám a stereotypům.

Chtěli bychom na tuto problematiku zároveň nahlédnout s určitým odstupem a neutralitou. Snahou této práce by mělo být vyvarování se jakékoli zaujatosti. Zachování odstupu a objektivního náhledu je pro nás v této práci proto tolik důležité, protože svou stálou ožehavostí láká toto téma ke zpracování nové a nové představitele, především speciálně pro tuto oblast vyhraněných vědeckých a politických směrů, které se genderem a problematikou koexistence mužů a žen ve společnosti zabývají primárně (např. gender studies, různé druhy feminismu...). Představitelé takovýchto směrů mají však už výběrem svého zaměření často poněkud zúžený pohled na věc. Jako pro všechny, kdo se specializují na jedno téma po delší dobu, je těžké odpoutat se od emocí, které v nich toto téma vyvolává, a nechat si otevřené dveře pro vyslechnutí nových názorů. To je riziko, které se vyskytuje u všech vyhraněných směrů a oborů a kterého bychom se měli snažit vyvarovat.

Proto se v práci snažíme nahlédnout na dané téma prostřednictvím řady teorií a různých úhlů pohledu. Podle našeho názoru je totiž takové prostředí, kde se mísí rozmanité přístupy k věci mnohem plodnější než úzkoprofilové zaměření.

V textu čerpáme z literatury sociologické, antropologické, psychologické, filozofické... a také používáme literaturu z různých zemí napříč západním světem. Domníváme se, že otázka genderové problematiky se, přes všechna specifika jednotlivých států, v celé euroamerické společnosti vyznačuje natolik podobnými rysy, že je možné je do jisté míry generalizovat. Na teorie zmíněné v těchto zdrojích pak navazujeme tak, že se z nich snažíme odbourávat extrémní náhledy a názory a vybíráme ty postřehy, které jsou podle našeho názoru nosné. Tímto způsobem vlastně dáváme najevo své preference dosavadních teorií.

Mezi nejčastěji citovanými tituly se objevuje kniha antropoložky Margaret Meadové *Male and Female*, a to především proto, že její názory a postřehy, které postihují americkou společnost před více než padesáti lety, se dají v mnoha případech přenést i na euroamerickou společnost dneška. Mimo to nám tato kniha přibližuje pestrou škálu variace genderu v prostoru.

Vzhledem k rozsahu práce se nebudeme podrobněji zabývat historickými rozdíly této problematiky, ale zůstaneme v prostředí dneška, které je v této tématice plné rozporů. I místně se omezíme, a to na západní euroamerickou společnost, jejíž kultura se postupně rozšiřuje do celého světa a která je tedy ve svých hodnotách klíčovou.

Jsme si vědomi toho, že historická úvodní kapitola jistě není vyčerpávající. Jak jsme již zmínili, historický exkurz do tohoto tématu také není hlavním cílem práce. Počítáme s tím, že historický podklad k tématu je pro čtenáře v dnešní době v literatuře snadno dohledatelný. Základem mu může být seznam literatury v závěru práce.

Cílem práce také není obsahově vyčerpat jednotlivé oblasti tématu, ale spíše poukázat na jejich propojenost a vzájemnou závislost.

Hned ze začátku bychom chtěli také předeslat, že v práci budeme hovořit o vlastnostech a situaci většiny mužů a žen. Samozřejmě jistě existuje i řada jedinců, kteří by do zmiňovaných kategorií svým stylem života nespádali.

V úvodu bychom citovali C. Gilliganovou (2001, s. 8), která vymezuje fenomén odlišnosti jako znak lidské existence, nikoli jako problém: „To, s čím se potýkáme, není odlišnost sama o sobě (protože komu doopravdy vadí, že na světě jsou dvě pohlaví, a ne pouze jedno), ale absence nenásilných lidských vztahů.“

Na tomto místě bych chtěla také poděkovat PhDr. Václavu Soukupovi, CSc. za ochotu při spolupráci na tomto textu.

1 HISTORIE A VÝVOJ GENDEROVÝCH VĚD

V této kapitole bychom chtěli stručně připomenout některé významné myšlenky, autory a směry, které se v historii genderové problematiky objevují a spoluutvářejí její vývoj. Tento výčet nebude zdaleka vyčerpávající a to vzhledem k míře potřeby historického exkurzu pro zvolené téma, k celkovému rozsahu práce a ke snadné dostupnosti historického pozadí problematiky ve společenskovední literatuře, kterou dnešní čtenář má. Přiblížíme si zde také pojem genderu a v krátkosti rozebereme vývoj genderových rolí v historii západní kultury, čímž chceme především upozornit na variabilitu těchto rolí v čase. Závěrem se zamyslíme nad procesem vývoje vnímání genderové příslušnosti v životě jedince a učiníme analogii této oblasti ke sféře celospolečenského vnímání této problematiky.

Za oficiální počátek feministických hnutí je možné považovat boj amerických osad za nezávislost a francouzskou revoluci. Jde o dva z významných mezníků společnosti vůbec – válka a revoluce – které navozují výjimečnou situaci a nabourávají dosavadně vymezené role ve společnosti. Muži bojovali a ženy byly nuceny převzít jejich role v běžném životě. Vyšel na povrch zajímavý fakt, že ženy jsou schopny tyto role zastat. (Osvaldová, 2004, s. 17)

Hlavními požadavky emancipačního hnutí byly od jeho počátku koedukace, požadavek rovnoprávného přístupu k povoláním a rovné postavení žen a mužů před právem, tedy i možnost společně volit. (tamtéž)

1.1 Zástupci genderové problematiky v evropských zemích a USA

V krátkosti uvedeme některé čelní představitele a hlavní myšlenky emancipačních hnutí v konkrétních evropských zemích a USA: (tamtéž)

1.1.1 Francie

- O. de Gougesová – zakladatelka prvních ženských spolků, autorka spisu *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*, 1791
- S. de Beauvoirová – autorka jedné z nejvýznamnějších knih s genderovou tematikou *Le Deuxième Sexe*, 1949

1.1.2 Anglie

- M. Wollstonecraftová – autorka knihy *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792
- E. Pankhurstová – vedoucí britských sufražetek – radikální odnože feministického hnutí na přelomu století
- J. S. Mill – obhájce ženských práv, autor knihy *Subjection of Women*, 1869 (viz i níže)
- V. Wolfová – autorka knihy *A Room of One's Own*, 1929, představitelka tzv. druhé vlny feminismu tzn. v období po první světové válce

1.1.3 Finsko, Norsko

Emancipace žen zde proběhla velmi rychle a veškeré požadavky feminismu byly poměrně brzy naplněny. Norské ženy například jako první Evropanky začaly vykonávat advokátskou praxi.

1.1.4 USA

- M. Fullerová – tvrdila, že duše a mysl nejsou ani mužské ani ženské, že génus je bezpohlavní
- L. C. Mottová

- E. C. Stantonová
- B. Friedanová – autorka knihy *The Feminine Mystique*, 1963; je označována za „matku feminismu“ (viz i níže)

1.1.5 Čechy

Zde upozorníme zejména na F. Plamínkovou (senátorku a feministku), která formuluje hlavní složky emancipačního hnutí takto: 1. úsilí o uvolnění individuální s praktickým požadavkem neomezovaného vzdělání pro ženy; 2. sociální a etnické s požadavkem přístupu ke všem povoláním a oborům lidské práce, odstranění dvojí morálky, nuceného celibátu, prostituce; 3. politické, bojující za právo volného sebeurčení ve státě, tedy volební právo, změny některých zákonů; 4. rodinné, snažící se o mravní a právní rovnost v rodině, nezávislost hospodářskou a rodičovskou moc.

V oblasti umění a literatury jmenujeme například M. D. Rettigovou, K. Světlou, B. Němcovou, E. Krásnohorskou¹.

Ve světovém měřítku bylo velmi významné mužské zastoupení v této otázce. Jmenujme například V. Náprstka či T. G. Masaryka, který převzal manželčino příjmení Garrigue. Masaryk vyjádřil, že nepochybuje o rovnocennosti žen a mužů, ale že tato rovnocennost nemá vylučovat odlišnost mezi pohlavími. Žena má mít tedy stejná práva jako muž rozvíjet své schopnosti, které se od těch mužských mají právo lišit.

Z dalších zástupců uveďme např. M. Horákovou, která postavení žen hájila ve vznikající legislativě nové republiky.

Emancipační snahy přerušila druhá světová válka a posléze období socialismu, které nasazovalo emancipaci na problematiku třídního boje.

¹ V Praze bylo založeno první dívčí gymnázium ve Střední Evropě Minerva a to roku 1890 právě zásluhou Elišky Krásnohorské. (Sokačová, 2008)

Mezi nejvýznamnější české zástupkyně feministického hnutí a gender studies patří v našem prostředí dále např.: P. Horská, M. L. Neudorfllová, M. Lenderová, L. Fialová, J. Pešková, J. Šiklová, H. Havelková aj.

V roce 1998 na Filozofické fakultě UK oficiálně vzniklo Centrum studií rodu: Gender Studies.

1.2 Feminismy

Velký sociologický slovník uvádí dělení feminismu na tyto tři historické formy:

- feminismus radikální – usiloval hlavně o nápravu morálně narušených žen – prostitutek
- feminismus rovných práv neboli liberální feminismus – vysvětluje rozdíly mezi mužem a ženou vlivem sociálního okolí
- feminismus sociální – zabýval se problematikou emancipace žen a jejich postavení ve společnosti a třídního vědomí proletariátu

(Petrušek, 1996, s. 308-9)

Za jeden z významných předpokladů západoevropského feminismu je považováno osvícenství díky svému požadavku pokroku, vzdělání, seberealizace jednotlivce a svobody od vnějších omezení, a to přesto, že Rousseau i jiní významní osvícenští filozofové rovnoprávnost žen odmítali. Jak jsme již zmínili, dalším významným impulsem byla Velká francouzská revoluce a vzestup liberalismu. Ženy byly aktivními účastníky revoluce a během ní organizovaly protesty a zakládaly politické kluby. Postavením žen se zabývali např. J. S. Mill (viz níže) či A. Bebel a F. Engels, kteří rozvíjeli svou kritiku podřízenosti žen v kapitalistické rodině a vyzývali ženy, aby si vstupem do socialistického hnutí zajistily svou emancipaci. (Renzetti, Curran, 2003, s. 45-6)

V první vlně feministického hnutí šlo tedy především o rovnost příležitostí s důrazem na vzdělání a volební právo.² Druhá vlna poukázala na pocit osamělosti a izolace jaký zažívají ženy v domácnosti, jejichž práce není společností uznána za plnohodnotnou. V této době se feministické hnutí značně názorově diverzifikovalo. Následuje třetí vlna, která se neomezuje pouze na pracovní či politickou oblast, ale zkoumá samotné sexistické základy společnosti a subjektivitu žen. Dnes se hovoří už i o čtvrté vlně, kdy se např. vyžaduje rekonstrukce společenských věd a modifikace jejich teorií z pohledu žen. Naráží se na vymezení ženy v klasických vědních teoriích: filozofie – žena je často považována za méněcennou tělesně i duševně; sociologie – člověk = muž; etika – ctnosti žen jsou považovány za méně kvalitní; lingvistika – nadvláda muže nad ženou, homo = člověk, muž. (Osvaldová, 2004, s. 34-46; Sokačová, 2008)

Jedním z hlavních požadavků feministek v západním světě byla také svoboda reprodukce. (Renzetti, Curran, 2003, s. 54)

Emancipační hnutí provázely obavy ze společenských změn, které by mohly v důsledku rovných práv obou pohlaví nastat. Jednalo se především o obavu z rozpadu nukleární rodiny. Feministické snažení dělalo zároveň nátlak jednak na společnost, která měla začít akceptovat nové role žen a zároveň tlačilo i na ženy samé, které se měly těmto rolím přizpůsobit. Šlo tedy spíše o vytváření nového jáma pro ženy než o úsilí o prosazování jejich individuality. Zároveň šlo o snahu nabolovat rozšířenou generalizaci mužských a ženských potřeb a rolí na celou populaci. (Osvaldová, 2004, s. 42- 43)

V 90. letech se ženská studia změnila na Gender Studies. Gender Studies postupně našly své zázemí na univerzitách, kde vznikají katedry Women's Studies a Men's Studies. U nás zakládá knihovnu a Centrum pro Gender Studies socioložka Jiřina Šiklová. (tamtéž, s. 36, 41) Jde o „sociologický proud s přesahem do psychoanalýzy, kulturní antropologie, ekonomie a zejména feministických teorií. Současná sociologická teorie zkoumá v různých

² Pokud se ve dvacátém století hovoří o feminismu, často splývá pojem feministka s pojmem sufražetka – z fr. suffrage: volební právo. (Renzetti, Curran, 2003, s. 36)

podobách a paradigmatech status žen na trhu práce, jejich status v politice, rovnost, rozdílnost pohlaví, gender a konflikty, gender a stratifikaci...“ (Petrušek, 1996, s. 308-9)

Socioložka J. Lorberová kategorizuje soubor pohledů, které spadají do dnešního feminismu, do tří základních typů feministické teorie: (Renzetti, Curran, 2003, s. 48-9)

- teorie genderově reformní – zdůrazňují spíše podobnosti mezi ženami a muži než rozdíly mezi nimi
- teorie genderově motivovaného odporu – zdůrazňují, že zajištění formálních zákonných práv nemůže samo o sobě vyřešit problém genderové nerovnosti; zkoumají, v čem se myšlení a prožívání žen liší od mužského...; do této kategorie spadá např. radikální či lesbický feminismus, který se zaměřuje na sexuální vykořisťování žen muži a především na násilí mužů vůči ženám, psychoanalytický feminismus, který čerpá z myšlenek S. Freuda, nebo standpoint feminismus, který se snaží prozkoumat veškeré stránky života z jedinečného ženského hlediska
- teorie genderově motivované vzpoury – věnují pozornost vzájemným vztahům mezi nerovnostmi založenými na genderu, rase, etnické příslušnosti, společenské třídě či sexuální orientaci

V současné Evropě se feminismus projevuje těmito základními požadavky: stejné mzdy žen a mužů za stejnou práci; stejné příležitosti a stejný přístup ke vzdělání; kotracepce (tj. ochrana proti početí) a možnost interrupce; společenské formy péče o děti; právní a finanční nezávislost všech žen; ukončení diskriminace lesbiček; ochrana všech žen bez ohledu na jejich status; přeformulování všech zákonů a přestrukturování institucí, které zvýrazňují mužskou dominanci. (Petrušek, 1996, s. 308-9)

1.2.1 Diferenční feminismus

Vznikl koncem 60. let v USA a trvá na rozdílu pohlaví, tj. zdůrazňuje a definuje znaky, podle kterých se odlišují. Francouzský diferenční feminismus se opírá o dekonstruktivismus a psychoanalytickou výstavbu teorií 60. let. Dekonstruktivní feminismus ústí v kulturně-vědecky orientovaná Gender Studies. Rozhodující impuls pro jejich vývoj v USA přišel od antropoložky G. Rubinové, která vycházela ze S. Freuda a C. Lévi-Strausse, a rozlišovala mezi pojmy „sex“ a „gender“ – „sex“ jako fyziologické a „gender“ jako sociální pohlaví. (Feministická literární teorie, 2008)

1.2.2 Liberální feminismus a anarchofeminismus

Zatímco liberální feministé usilují o rovné zastoupení žen a mužů v politických a ekonomických institucích, anarchofeministé požadují úplné odstranění veškerých společenských hierarchií. (Sokačová, 2008)

1.2.3 Ekofeminismus

Jako jeden z hlubinných – tj. subjektivizujících – přístupů chápe odcizení člověka přírodě jako odcizení panské, mužské civilizace všemu, co v nás je ženské – co nás spojuje se Zemí. Zotročení Země je podle tohoto názoru jeden z následků zotročení žen – a osvobození žen je základním krokem k osvobození přírody. Feminismus a ekofeminismus tedy společně řeší problematiku místa žen ve společnosti a v přírodě. (Kohák, 1998)

1.2.4 Feministická antropologie

Vznikla jako reakce na potřebu přehodnotit a redefinovat tradiční antropologická paradigmatata založená na mužské interpretaci světa. Zároveň dochází i ke kritice přehlížení žen jako objektu antropologického výzkumu. Antropologie je tu definována jako „mužský“ obor. Ženy, které se účastní terénních výzkumů, jsou zpočátku jen bezplatnými pracovními silami. Klíčovými informátory během těchto výzkumů jsou opět téměř výhradně muži, takže dochází k rozmlouvám a přenášení informací o kultuře pouze mezi muži. V sedmdesátých letech je již tento mužský koncept antropologie podroben ostré kritice. (Soukup, 2004, s. 585-6)

Mezi průkopníky feministické antropologie patří americká antropoložka S. B. Ortnerová se svou studií *Is Female to Male as Nature Is to Culture?*, z roku 1974. Ortnerová tu předložila hypotézu, že vztah muž – žena odráží dichotomii kultura – příroda, přičemž kultura v sobě zahrnuje určité prvky nadřazenosti nad přírodou a disponuje schopností přírodu transformovat. Muži jsou podle Ortnerové spojováni s kulturou, kdežto ženy jsou symbolicky spjaty s přírodou. Zde tedy Ortnerová nalézala původ podřízené pozice ženy ve společnosti. (tamtéž, s. 587-8)

Mezi významná jména v počátcích feministické antropologie patří dále například E.C. Parsonsová, A. Fletcherová, P. Kayberry či R. Benedictová. Klíčovou osobou, která přispěla v druhé vlně feminismu k rozlišování mezi pojmy pohlaví a gender byla Margaret Meadová (viz níže). Ta přispěla k boření předsudků, které byly založené na představě, co je „přirozené“ a přispěla k pochopení důležitosti kultury v lidském rozvoji. Meadová ve své knize *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* z roku 1935 rozlišuje pohlaví a gender jako biologickou a kulturní kategorii. (tamtéž)

Studiem mužského a ženského světa v různém kulturním kontextu se dále zabývaly například antropoložky J. Collierová, M. Rosaldová, H. Moorová, L. Abu-Lughodová či E. Leacocková. Významnou kategorií feministické antropologie se stává právě pojem „gender“. (tamtéž, s. 588)

První feministická vlna se snažila zahrnout hlas žen mj. i do etnografie a také zařadit ženskou perspektivu do různých událostí. To otevřelo cestu zcela nové perspektivě. (Bratton, 2006)

Existují čtyři základní teorie nebo linie myšlení, které ovlivnily feministickou antropologii během posledních 18 let: (tamtéž)

- Praktická teorie – čerpá z názoru Marxe, že všechny společenské aktivity se redukuje na cvik, praxi. Feministická praxe se zaměřuje na skutečné lidi, kteří dělají skutečné věci, kultura je proto úmyslná.
- V pozdních 80. letech se vyvinula teorie o pozicích jako reakce proti kulturnímu feminizmu a dekonstrukci. Později zmíněné je pohledem, který tvrdí, že existuje ženská podstata a že ženské hodnoty by měly být oceněny. Jinými slovy, ženy by neměly být oblékány do šatů zaměstnance a neměly by vstupovat do mužského světa, ale jejich podstata by měla být prosazována jako pozitivní charakteristika – například výchova. Objevil se také tzv. negativní feminizmus, jehož představitelé bořili koncepty, namísto toho, aby nějaké vytvořili. Teorie o pozicích tvrdí, že toto může učinit gender opět neviditelným. (Alcoff, 1994 In tamtéž)
- Za třetí se objevila teorie výkonu. Jde o rozšíření antistrukturalistů v 70. letech. Tato teorie je charakterizována zájmem o produktivní sílu.
- Čtvrtá teorie – „teorie homosexuality“ – sama sebe definuje v opozici proti konceptu „normálnosti“, ne pouze heterosexuality, a zkoumá otázky socializace.

Dnes je feministická antropologie podskupinou antropologie kulturní a zabývá se také tématem péče o děti, reprodukčními právy, kontrolou nerovnosti, agresí, výkonem ve škole, ženskou obřízkou atd. (Amber, 1996 In tamtéž)

1.2.5 Feministická sociologie

Gender se utváří v kontextu určité společenské a ekonomické struktury a reprodukuje se procesem sociálního učení. Důsledky genderové nerovnosti se pro různé skupiny žen a mužů liší. Je proto třeba zkoumat vzájemné souvislosti mezi různými typy útlaku, mezi něž patří sexismus, rasismus a diskriminace aj., na základě společenské třídy, věku, sexuální orientace či tělesné zdatnosti.³ Jedním z nejvlastnějších témat feministické sociologie je otázka, jak se konkrétní společenské konstrukce genderu odrážejí v životech žen a mužů. Feministický výzkum mnoho lidí přivádí k rozhodnutí společně usilovat o sociální změnu. Toto kolektivní úsilí se obvykle označuje jako feministické či ženské hnutí. (Renzetti, Curran, 2003, s. 29, 33, 35)

V dnešní době téma genderu prostupuje velkým počtem oblastí veřejného života. Od umění – vznikají i speciální katedry tzv. genderového umění – až po politiku.

1.3 Osobnosti a jejich teorie

Nyní přiblížíme teorie některých zásadních osobností, které se genderovou problematikou zabývaly a výrazně jí ovlivnily:

1.3.1 John Stewart Mill

Zdůrazňuje seriózní, předsudky nezatížené poznání o ženách a o rozdílech mezi muži a ženami. Roku 1868 obhajoval zákon, který měl umožnit, aby vdané ženy mohly disponovat majetkem. Kritizoval především dobovou podobu manželství a tehdejší zákon o manželství, který podle Milla zvýhodňuje jednoho partnera před druhým. Své mínění demonstroval i ve vlastním svazku, ve kterém výhody vyplývající ze zákona pro něj, jako

³ Hlavní proud feminismu nebyl hnutím všech žen bez rozdílu, ale spíše hnutím vyhraněně bělošským a středostavovským. (Renzetti, Curran, 2003, s. 42)

pro manžela, nevyužíval. Říká, že je to právě instituce manželství, která udržuje vztah mezi mužem a ženou v rovině dominance a subordinace. Vyžaduje tedy reformu manželského zákona, čímž by se staly ženy svobodnějšími a to jak v soukromé, tak ve veřejné sféře. Postupem času přidává ke své vizi svobodnější budoucnosti pro ženy také návrh reformy vzdělávání, podpořenou změnou sociálních a kulturních zvyklostí, změnu myšlení i mravního étosu. Jeho nadčasovou myšlenkou bylo právě vnímání soukromé a veřejné sféry jako dvou úzce propojených a na sobě závislých světů. Pro vykreslení vztahu mezi ženami a muži používá analogii otroctví. Osvobození žen z tohoto otroctví pomůže podle Milla osvobodit nejen ženy samotné, ale i muže. „... nejuniverzálnější a nejběžnější ze všech lidských vztahů by se řídil spravedlností místo nespravedlnosti.“ (2003, s. 118; s. 152-161)

Milova práce *Subjection of Women* je považována za manifest liberálního feminismu 19. století. Dnešní feminismus ho kritizuje za jeho akceptování tradiční dělby práce v domácnosti. (tamtéž, s. 164-5)

1.3.2 Simone de Beauvoirová

Knih *Le Deuxième Sexe*, z roku 1949, přináší filozofický pohled ženy – autorky na genderovou problematiku. Náhled na ženu jako na „druhé pohlaví“ vyplývá z hlavní teze knihy: „Chci-li se definovat, jsem napřed nucena prohlásit: ‚Jsem žena.‘ Tato pravda vytváří pozadí, na němž se odráží každé další určení. Muže nikdy nenapadne začít tím, že se ukáže jako jednatel určitého pohlaví: že je muž, rozumí se samo sebou... Nejhorší prokletí, které leží na ženě, je to, že je vyloučena z válečných výprav. Člověk se nepozdvihuje nad zvíře tím, že dává život, ale tím, že ho dovede dát v sázku. Proto také lidstvo nepřiznává nadřazenost tomu pohlaví, které rodí, ale tomu, které zabíjí!“ (Beauvoirová, 1966, s. 9, 28)

Beauvoirová říká, že abstraktní právo nestačí, aby určilo konkrétní postavení ženy. To záleží z velké části na tom, jakou má hospodářskou úlohu. Hovoří o tzv. pasivním úspěchu, kterého se ženy nezbaví, pokud se ve společnosti neuskuteční úplná hospodářská rovnost a

pokud zvyklosti budou ženu opravňovat, aby jako manželka a milenka požívala výhod a výsad, které má muž. (tamtéž)

Zároveň hovoří o tom, že rozdíl pohlaví je v manželství často zdůrazněn i rozdílem věku, výchovy, prostředí, jež překážejí skutečnému porozumění. Podle Beauvoirové jsou manželé, při vší důvěrnosti, jeden pro druhého cizincem. (tamtéž)

V doslovu k této knize shrnuje J. Patočka (In tamtéž, s. 399) myšlenku, že žena není druhá nýbrž že je v jádře touž transcendentí, totiž uvědoměle svobodnou, osobní, tvůrčí bytostí jako muž, jenže z historických a existenciálních důvodů zeizenou.

S. de Beauvoirová spolu s B. Friedanovou ovlivnila mj. i feministickou antropologii. (Bratton, 2006)

1.3.3 Betty Friedanová

Důležitým podnětem k renesanci feminismu po válečném rozvratu v Evropě, který feministická hnutí zatlačil do pozadí, bylo vydání knihy *Feminine Mystique* v roce 1963. Friedanová dokázala vyjádřit pocit nespokojenosti a nudy, sužující tehdejší vzdělané středostavovské bělošské ženy v domácnosti, tzv. americké hospodyňky. (Renzetti, Curran, 2003, s. 44, 46)

Knihou kritizuje ideologii prosazovanou v USA v 50. letech, která chápala úlohu ženy pouze jako matky, manželky a hospodyně. Friedanová (1983) zde hovoří o tzv. mystice ženství, podle které profesionální dráha pro ženu znamená osamělost. Sama autorka se vzdala kariéry psycholožky, aby předešla rozchodu se svým přítelem. Mystikou ženství definuje jakýsi „problém beze jména“, který vede k mimořádné zoufalosti žen v domácnosti, jež jsou nuceny navštěvovat psychology, kde hovoří o únavě a vyčerpání. Nedokáží svůj problém blíže definovat a místo toho udávají jen nekonečný výčet svých

každodenních neměnných povinností.⁴ Jde o jakousi předměstskou konformitu, kterou provázejí nepoznané neurotické stavy, patologické charakterové vady a sexuální problémy žen. Friedanová nabízí těmto ženám, které běžně rezignují na vzdělání a kariéru, „nový životní plán“ spojující rodinu s prací.

V roce 1966 Friedanová spoluzaložila národní organizaci pro ženy NOW. Prosazovala dodatek o rovnoprávnosti, reformu rozvodového a interrupčního zákona, zabývala se otázkami bydlení, zaměstnanosti a vzdělání. (tamtéž)

1.3.4 Margaret Meadová

Ve své knize *Male and Female* s podtitulem *a study of the sexes in a changing world*, která poprvé vyšla v roce 1949, se vyjadřuje k takovým otázkám, zda jsme příliš nezdomeškovali muže bez přihlédnutí k jejich přirozenému sklonu k dobrodružství a nepřipoutali jsme je ke strojům či zda jsme neroztrhli přirozené ženské pouto ke svým dětem. Pod pojmem „my“, použitým ve výše zmíněném smyslu, myslí autorka americkou společnost své doby. (Meadová, 1967)

V první části knihy Meadová popisuje sedm jihomořských kultur, které dlouhodobě studovala. Říká, že neznáme žádnou kulturu, která by nějakým způsobem nerozlišovala mezi muži a ženami. Každá kultura připisuje mužům a ženám určité charakteristiky – lišící se historicky i lokálně. Meadová zde pokládá otázku, zda existují určité objektivní, obecně mužské a ženské charakteristiky. Poukazuje rovněž na odlišné nároky společnosti na muže a ženy v různých rolích – např. skvělý milenec nemusí být skvělý bratr nebo manžel, dokonce se společenská očekávání na muže a ženy v různých rolích mohou vzájemně popírat. (tamtéž)

⁴ Od moderní ženy v domácnosti se očekává, že bude skvělá manželka, milénka, matka, pečovatelka, spotřebitelka, kuchařka, řidička, odbornice na design interiérů a péči o dítě, drobné opravy, údržbu nábytku, výživu dětí a jejich vzdělávání. (Friedanová, 1983)

Pokud ve společnosti jedno pohlaví trpí, trpí podle Meadové nutně i pohlaví druhé. Autorka také varuje před přílišnou kulturní regulací takových oblastí jako je sexuální život – přílišná redukce sexuálních aktivit na konkrétní čas, místo apod. může podle ní vést ke ztrátě spontaneity či různým druhům sexuální rebelie. O manželství se pak vyjadřuje v tom smyslu, že ve světě, ve kterém lidé mohou přeorientovat celý svůj život ve čtyřiceti nebo padesáti letech, má manželství na celý život ztíženou pozici. (tamtéž)

Meadová klade klíčovou otázku, totiž jak důležitý je vůbec potenciál odlišností mužů a žen. Zdůrazňuje, že je potřebné využívání potenciálu obou pohlaví a že přednosti jednoho z nich nám podávají pouze částečnou odpověď. Celou společnost můžeme vybudovat pouze za použití nadání specifického pro každé pohlaví a zároveň nadání takového, které obě pohlaví sdílejí. Tedy za použití vloh celého lidstva. (tamtéž)

1.3.5 Ann Oakleyová

Ve své knize *Sex, Gender and Society* z roku 1972 se zabývá hlavními faktory, kterými se muži a ženy vymezují jako dvě odlišná pohlaví: agresivitou, intelektem, pracovní úspěšností, konformitou apod. Věnuje se také teorii obav žen ze společenského úspěchu, který s sebou může přinést pokles jejich feminity v očích druhých lidí. Zmiňuje, že srovnání žen se společenskými menšinami ukazuje, že ženy mají některé vlastnosti, které jsou pro tyto skupiny charakteristické – např. degradace vlastní osoby, nejistota v projevu apod. Zabývá se také druhy povolání specifickými pro ženy a pro muže. (Oakleyová, 2000)

1.3.6 Carol Gilliganová

Svou nejslavnější knihu *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* z roku 1982 začala psát v 70. letech, kdy byla na vzestupu druhá vlna ženského hnutí. Zdůrazňuje, že rozdíly mezi muži a ženami nelze brát jako nedostatky či chyby, ale že jde o odlišnosti, které si vyžadují toleranci a respekt. Ženy podle Gilliganové (2001) mluví „hlasem mužů“ a jejich samotný „hlas“ se ztrácí a to jak ve sféře intimní, tak veřejné. Jde o to, že nejen muži opomíjejí ženy, ale i ženy opomíjejí samy sebe. Jako řešení nabízí autorka nutnost vzájemného vyváženého naslouchání. Zmiňuje takové termíny jako „zatmění ženské životní zkušenosti“, „mužská separace“ a „ženská disonance“. Žena se podle Gilliganové poznává skrze druhé lidi, kdežto muž naopak poznává druhé skrze vlastní identitu. Mužský hlas hovoří o roli separace, kdežto ženský hlas o procesu přimknutí. Mužské reakce jsou podle autorky považovány za normu. Zdůrazňuje také rozpor, kterému ženy ve 20. století čelí – očekává se od nich poslušnost a vstřícnost v roli matky a dcery, ale také dravost a ctižádostivost v roli vysokoškolské studentky. Klade důraz na seberozvíjení, které je podle jejího názoru vyšší povinností než sebeobětování.

1.4 Gender

Pojem gender byl vypůjčen z gramatiky. Původně pochází ze starého indo-evropského kořenu slova, které znamenalo „zplodit“ nebo „vytvořit“, z něhož pocházejí slova v mnoha jazycích znamenající „rod“ nebo „třída“. V gramatice „gender“ poukazuje na specifické odlišnosti mezi třídami podstatných jmen, na odlišnost rodu označeného předmětu. Gramatika upozorňuje na to, jak hluboce takovéto rozdíly pronikají do lidské kultury. V mnoha jazycích jsou podle rodu rozlišena nejen slova označující lidi, ale také slova pro předměty, názory, představy a stavy mysli. (Connel, 2002)

Genderu je připisována podmíněnost sociokulturní. Může být na biologickém pohlaví v podstatě nezávislý. Genderová identita se vyvíjí během prvních let života jedince a děti

získávají představu o dvou rozdílných genderových skupinách postupně od rodičů, vrstevníků či z médií.

Velký sociologický slovník definuje feminní osobnost jako „jedince s charakteristickým syndromem ženských vlastností, k nimž patří zejména estetické zájmy, větší emoční vzrušivost, expresivnost a labilita.“ (Petrusek, 1996, s. 1454)

Ortega y Gasset (1996, s. 43) ve své knize *Meditace o ženách a o lásce* píše, že naše dělení lidského rodu na muže a ženy je nepřesné. Existují nesčetné odstíny mezi těmito dvěma póly.

Někteří vědci, kteří se tímto tématem zabývají, tvrdí, že ve skutečnosti nejsou rozdíly mezi pohlavími významnější než samotné rozdíly mezi jednotlivci. (např. Oakleyová, 2000. s. 143)

Pokud pomocí genderu jako umělé konstrukce zjistíme, co v konkrétní kultuře znamená být mužem a co ženou, můžeme se přiblížit možné změně toho, co způsobuje v této oblasti problémy.

1.5 Historie a vývoj genderových rolí

Některé psychické zvláštnosti žen se zdůrazňují už v bibli. Názory na biologickou i psychickou méněcennost žen se tedy výrazně projevovaly například ve středověku. (Petrusek, 1996, s. 1454)

F. de Coulanges (1998) píše ve své knize *Antická obec*, že žena v této historické éře, během svého dětství závisela na otci a poté na manželovi. Když její manžel umřel, na svých synech. Když neměla syna, tak na blízkých příbuzných svého muže. Neboli že se nemohla nikdy řídit podle sebe.

Beauviorová (1966, s. 31, 46) píše, v souladu se svou teorií o ženě jako o druhém pohlaví, že stará řecká filozofie ukazovala, že druhost je totéž co negace, tedy zlo. Naproti tomu italská renesance je obdobím individualismu, které je příznivé k rozvoji všech silných osobností bez rozdílu pohlaví.

Schreiberová (2007) k tématu dodává toto: „Již v antice nacházíme ‚hetéry‘, vzdělané duchaplné ženy, které se jako jediné mohly účastnit sympózií. Raný středověk znamenal jistou devalvací postavení ženy, která byla vyrovnána až na konci 11. století. Přímo souvisela s rozvojem mariánského kultu a rytířské kurtoazie. Dáma se stává předmětem uctívání, nedobytným ideálem.“

Ortega y Gasset (1996, s. 8) hovoří o dějinách z pohledu genderových rolí takto: „... dějiny kráčejí vpřed podle jistého sexuálního rytu. Jsou epochy, v nichž převládají mužské hodnoty, a jiné, kdy dominují hodnoty ženské. Jen si vzpomeňme... jak velice mužský byl raný středověk. Žena se tam ve veřejném životě vůbec neobjevuje. ... Pozdní středověk... ukazuje na svém obzoru vycházející souhvězdí ženy.“⁵

Ortega y Gasset zastává zároveň zajímavý názor, který nepopírá významný vliv žen na dějiny, ale vidí ho v tom, jak ženy svou stále větší náročností zdokonalují muže v jejich vlastnostech. Modernímu muži podle autora nestačí už žena jako pouhá kořist a z honby se stává získávání. „Ani věřit se nechce, že jsou na světě lidé tak zaslepení, kteří se domnívají, že žena může zrovna tak, jako kouzelnou mocí vábné iluze, mít na dějiny vliv volebním právem a doktorským titulem.“ Odmítá ženský vliv na poli mužských činností. Říká, že síla muže spočívá v činech, zatímco síla ženy v bytí. Říká, že úkolem ženy je možná také úkol síly, která brzdí ustavičnou touhu po změně a pokroku, kterou prosazují muži. (tamtéž, s. 9, 16-19, 144)

⁵ Zejména v období středověku fungovala určitá kompenzace, kterou společnost byla ochotna ženě dopřát, a tou bylo náboženství. Ženy i lid je potřebují ze stejných důvodů: odsuzuje-li se jedno pohlaví nebo jedna třída k imanenci, je nutno jim poskytnout aspoň přelud transcendence. Upřímná víra dívek jim pomáhala vyhnout se komplexu méněcennosti: nebyly ani mužem ani ženou, nýbrž stvořením božím. (Beauvoirová, 1966)

Renezance je pro ženu obdobím podnikavosti a činorodosti, diktuje zákony módy, rozvíjí vlastního ducha, aktivně se věnuje výtvarnému umění, filozofii. (Eco, 2005, s. 196)

Meadová (1967, s. 303) srovnává americkou a evropskou historii: „Amerika nebyla Evropa, kde u žen bylo očekáváno větší nasazení v modlitbách, ale žádné převzetí zodpovědnosti mimo domov. Ženští křižáci, kteří přehlíželi diktát zachovávání ženského dekoru a vedli kampaně za ženská práva, jsou nedílnou součástí naší historie...“

V historii existovaly nejrůznější formy, kterými se lidé s dvěma genderovými skupinami vyrovnávali. Pokud zůstaneme v prostředí západní společnosti, můžeme například zmínit fenomén femme-fatale, který reprezentoval silnou, osudovou ženu. Tento fenomén byl vytvořen koncem 19. století jako produkt uvolněné kulturní atmosféry, která směřovala k popírání společenských pravidel. Typ femme-fatale je opakem typu pygmaliónského, kdy muž ovládá a kultivuje ženu. Femme-fatale naopak dekulativuje muže. Zajímavé na tomto fenoménu je také to, že dominantní a samostatná femme-fatale bývá často prezentována jako bruneta, kdežto světlé vlasy jsou u ženy často spojovány s takovými charakteristikami jako je submisivnost, naivita či nevinnost. (Zikmund, 2007, s. 10-15)

Dalším zajímavým kulturním výtvorem v oblasti genderu byl fenomén dandyho jako jednoho z atypických jevů revolučního 19. století. Slovo „dandy“ se objevilo v Anglii na počátku 19. století a používalo se k označení někoho, kdo byl povrchní, extravagantní a zženštilý. Dandy představuje souboj mezi kulturou a přírodou. Snaží se své tělo, které vytvořila příroda, znovupřetvořit v jakési umělecké dílo. (Foldynová, 2007, s. 35, 37)

1.5.1 Vývoj vnímání genderové příslušnosti

Na úvod této problematiky citujeme M. Rabbana: „...ve hře na někoho a na něco tříletí chlapečci přebírají převážně mužské a odmítají ženské role, u děvčat je v tomto věku jejich vztah k rolím ve hře ještě méně vyhraněný.“ (In Nakonečný, 1999, s. 79)

Muže nebo ženy tvoří jednak fyziologie a pak také to, jak se budou jako zástupci těchto pohlaví chovat. A zde je právě nasnadě klíčová otázka, zda se spolu s fyziologií přenáší zároveň i tendence k určitému chování, anebo zda jsme od porodu podle svého pohlaví nekompromisně směřováni k příslušnému typu chování kulturou, tedy společenským očekáváním.

Pokud se budeme zabývat poměrem biologie a kultury, jakým tyto dvě hlavní determinanty lidského chování ovlivňují člověka v jeho genderové roli, musíme si položit především tyto otázky: podléhají děti spíše tlakům okolí, které je přesvědčí o tom, že všechny holčičky a chlapečci vypadají a chovají se tak a tak a že když se tak budou chovat i oni, budou zdrojem zájmu a obdivu všech, anebo v sobě děti mají již od narození přirozenou inklinaci k projevům „holčičího“ a „klučičího“ chování, která by vyšla najevo, i kdyby děti vyrůstaly v naprostém kulturním vzduchoprázdnu? Tyto otázky není vůbec jednoduché zodpovědět. Podle našeho soudu má kultura v tomto směru o něco větší předpoklady ovlivnit chování a vystupování člověka než jeho vrozené dispozice. V žádném případě nechceme podceňovat určitou přirozenost člověka či jakýsi základ, jež je nám všem společný napříč kulturami, do kterých se narodíme, nebo v případě pohlaví naopak určitou „přirozenost v odlišnosti“ mužů a žen. Pouze se domníváme, že kultura si spíše přizpůsobí biologickou podstatu k obrazu svému, než by tomu bylo naopak, a že jsme bezprostředně po svém narození velmi tvární tvorové. Tato tvárnost nás pak provází v podstatě celým životem, i když má už menší intenzitu než v dětství. Kultura je velmi silným tvůrcem toho, kam se budou naše názory a naše chování ubírat a jakákoli vzpoura proti těmto pravidlům se většinou neobejde bez následků – od posměchu až po odsouzení či vyloučení ze společnosti.

Ať už je náš názor o poměru biologické a kulturní determinace správný nebo ne, je třeba, abychom svou determinovanost jinými faktory, než je naše vlastní vůle nepopírali, ale abychom naopak využili toho, že jsme schopni si ji uvědomit a snažili se bojovat proti předsudkům, které může přinášet.

Lidé ve všech kulturách cítí rozdíl mezi maskulinitou a feminitou a mají potřebu se k jednomu z těchto pólů přiklonit. Děti už v raném věku pochopí, že je žádané a pro ně výhodné chovat se určitým očekávaným způsobem, v závislosti na jejich pohlaví. Velmi záhy si také začnou všimnout, že je podle tohoto kritéria rozdělen celý svět, který je bezprostředně obklopuje. Máma, táta, sourozenci i vrstevníci jsou rozřazeni do dvou skupin. Důležité pak je, jak dítě rozdíly i shodné rysy mezi oběma pohlavími pochopí.

Ve vývoji přístupu k genderovým diferencím a akceptaci rozmanitosti můžeme vést analogii od jakési „kulturní gramatiky“ (např. Soukup, 2004), která na nás působí prostřednictvím norem a hodnot, a podle které jednáme, aniž bychom si ji uvědomovali (stejně jako při používání mateřského jazyka si neuvědomujeme jeho determinaci gramatikou), k určité „gender gramatice“. Když se učíme cizí jazyk nebo si osvojujeme základy nějaké kultury, měli bychom podle našeho názoru postupně projít zhruba třemi fázemi: 1. fáze – „dětství“, přirozenosti, kdy máme jen hrubé informace, ale nemáme žádné obavy z chyb, protože ještě nejsme natolik svázáni normami, gramatikou; 2. fáze – gramatika nás svazuje tak, že se více bojíme mluvit a jednat, abychom neudělali chybu; 3. fáze – překonání gramatiky, fáze dospělosti, kdy dané ovládáme a interiorizovali jsme je natolik, že se nebojíme je upravovat a jednat sami za sebe.

V dětství nemáme tedy žádné předsudky, ale také žádné poznatky, jak druhé pohlaví myslí a cítí. Jednáme tedy přirozeně – 1. fáze. Poté na nás začnou působit kulturní vlivy a spolu s nimi jsme seznamováni i s různými genderovými odlišnostmi. Máme sice už nějaké znalosti o druhém pohlaví i z vlastní zkušenosti, ale nevíme, jak s nimi naložit a jak je použít a máme obavy to zkusit. V této fázi tedy interakce s jedinci opačného pohlaví spíše eliminujeme či činíme rozpačité pokusy – 2. fáze. V ideálním případě by mělo v dospělosti dojít ke 3. fázi, kdy bychom měli vlastní liberální myslí překonat předsudky a zároveň respektovat odlišnosti, tedy určitým způsobem překonat kulturní gramatiku. Spojit v přiměřené míře svou přirozenost, poznatky z vlastní zkušenosti a kulturní normy a hodnoty a být kritičtí. Kdybychom podle těchto tří fází hodnotili celou společnost, museli bychom konstatovat, že západní společnost se dnes v přístupu k genderové problematice nachází teprve ve druhé fázi.

2 FENOMÉN CIZINCE

Nejprve si vymezíme problematiku cizince obecně a poté se jí pokusíme aplikovat na model mužské a ženské kultury. V obecném pohledu na tematiku cizince navazujeme především na myšlenky amerického sociologa Alfreda Schutze. Dalším zdrojem nám zde jsou některé hypotézy antropoložky Mary Douglasové.

Schutz (1944, s. 499) definuje cizince jako „...dospělého jedince žijícího v naší době a civilizaci, který se snaží o to být přijat nebo alespoň tolerován skupinou, kterou si zvolil.“ Od členů skupiny, do které se snaží proniknout, ho odlišuje zejména jeho „myšlení jako obvykle“, tzn. vnímání světa smysly své vlastní kultury, které jsou však odlišné od smyslů těch, kteří vyrůstali v jiné kultuře a prostředí. Hlavním konfliktem je tedy střet vnímání světa dvěma různými způsoby, které spolu nekorespondují. Cizinec jako nově příchozí do konkrétní kultury a pojetí světa má možnost si uvědomit nahodilost volby všech faktorů, které tuto kulturu dohromady tvoří a zároveň i nahodilost volby pojetí své vlastní kultury. Ocítá se na určité hranici mezi světy, odkud může s nadhledem pozorovat, jak zástupci obou kultur minutu po minutě bez okolků přijímají svou kulturu jako samozřejmý způsob existence, aniž by si uvědomili variabilitu jejího možného nastavení. Pro zástupce dané kultury je cizinec jedincem, kterého jsou schopni ve svém světě s větší či menší ochotou přivítat, ale pouze s tím, že mu okamžitě přidělí několik charakteristik, které jej vůči nim vymeží. Cizinec je v první řadě vetřelec, který přichází z odlišného světa a který na každém kroku hodnotí ten náš. Přináší s sebou spoustu otázek, které narušují náš přirozený řád a které naznačují, že naše uspořádání světa není jediným možným, ale že je naopak pouhým shlukem náhodných voleb. To pro domorodce většinou není příjemný zážitek, zvláště pak, když něco takového říká člověk, který do jejich kultury nijak nezapadá. Není mu přidělen žádný status, a nevykazuje ani žádnou minulost, podle které bychom ho mohli objektivně posoudit. Pokud se navíc zdrží v kultuře déle než je příslušné pouhému turistovi, může být vnímán jako jakýsi jedinec stojící na okraji mezi dvěma kulturami, přičemž ani k jedné nepatří. Status cizince umožňuje ale i řadu přínosných situací. Cizinec tím, že stojí někde nad oběma kulturami a má možnost je vnímat nezaujatým pohledem, který není svázan

místními regulami, je může posunout blíže k sebeuvědomění a k zamyšlení se nad skutečnou funkčností a smyslem toho, co je bráno jako samozřejmost. (tamtéž)

Po návratu z cizího prostředí má člověk možnost na čas, přiměřený délce pobytu v cizině, vnímat i své běžné prostředí mnohem intenzivněji a s větší odstupem, což je velmi přínosné.

Nejzajímavější a nejprínosnější, ale zároveň i nejkřehčí, je tedy fáze, kdy cizinec odešel ze své mateřské kultury, ale ještě nesplynul a nepřevzal naplno vzorce kultury nové. Je to prostor určený pro změnu, boření stereotypů a předsudků, rozšiřování životního obzoru, toleranci, moudrost.

Podobný náhled jako mají Park a Stonequist, které uvádí Schutz (tamtéž, s. 507), na cizince jako na jedince stojícího na okraji společnosti, který zosobňuje jakousi směr obou kultur, přičemž už ani jedna pro něj není domovskou, lze vyčíst i z pojetí antropoložky Mary Douglasové. Ta uvádí, že lidé mají přirozenou tendenci pečovat o řád světa, ve kterém žijí a snažit se o to, aby zůstal nezměněn. To znamená, že lidé registrují jakékoli možné situace, které by mohly být nositelkami nežádoucích změn a snaží se je eliminovat. Hovoří o „nemístných“ věcech a jevech, což jsou věci a jevy vyskytující se v nesprávném čase a na nesprávném místě. (Douglasová, 2002) Toto pojetí „nemístného“ je možné uplatnit i na naše téma cizince. Cizinec je v tomto smyslu člověkem na nesprávném místě, kam nepatří a kde tedy působí „nemístně“. To znamená, že reakce lidí na něj je obdobná jako na cokoli jiného, co narušuje řád jejich světa. Mohou se snažit eliminovat komunikaci s takovýmto jedincem, celkově omezit sociální interakce s ním apod.

Z. Bauman (1996, s. 65) k tématu cizince vyslovuje obavu, že dnešní svět je světem jakési „univerzální cizosti“. Že každý z nás je cizincem, kterého obklopují jen další cizinci. Situace podle něj vrcholí především ve větších městech. Tato teze zní poněkud pesimisticky, když ji pojmem jako úpadek blízkých sociálních vztahů ve společnosti, ale Bauman na jiném místě zároveň uvádí, že „Důvěrná obeznámenost je nejzapřísáhlejším

nepřítelem zvědavosti a kritičnosti – a tudíž i novátorství a odvahy ke změně.“ (tamtéž s. 19)

Cizinec se při setkání s odlišnou kulturou nejprve pokouší „překládat“. Překládá vzorce nové kultury a používá k tomu „jazyk“ kultury vlastní. To však vždy není možné. V nové kultuře se může vyskytovat řada jevů, ke kterým nelze najít příhodné ekvivalenty v kultuře vlastní právě proto, že v dané kultuře tyto jevy neexistují nebo mají jinou funkci a význam. S tím souvisí i další významná překážka, která nám může bránit danou kulturu blíže pochopit, a to jsou jazyková omezení. Při popisu určitého jevu vyskytujícího se v dané kultuře nám mohou „dojít“ slova a tato jazyková bariéra nám nedovolí překonat bariéru kulturní. (Schutz, 1944)

Mezi vlastním a cizím jazykem také často nefunguje stejný filtr smyslu a příhodnosti použitých slov. Tzn., že v cizím jazyce můžeme říkat věci, které by nám v jazyce rodném přišly třeba nevhodné nebo směšné.

Jako základní problémy jedince, který se ocitne v jiné kultuře, jež ho vydělují od ostatních, bychom tedy uvedli tyto:

- jazyk – připojili bychom sem i fakt, že s neznalostí jazyka nové kultury dochází i k omezení projevů vlastního názoru a osobnosti cizince, který se bez ohledu na svou inteligenci stává jen rozpačitě se usmívající loutkou
- zvyky
- nepředvídatelnost chování – nepříjemná na obou stranách
- status (viz výše)
- oděv a používání artefaktů

Nemožnost dostatečného připravení se na tyto faktory a důsledek jejich působení se nazývá kulturní šok (např. Murphy, 1998, s. 215).

Přítomnost cizince může také ovlivnit jinak pevně zaběhnuté chování lidí – domorodců, kteří ho bezprostředně obklopují, což mu mj. ztěžuje situaci a možnost rozpoznávat typické místní chování od atypického.

Záleží také na tom, jak dlouhou dobu je jedinec v cizí kultuře přítomen a jaké motivy ho vedly k tomu, aby do ní vstoupil. Pokud jde o běžného turistu, který si přijel prohlédnout cizí prostředí čistě ze svého cestovatelského zájmu a nemá zde žádné jiné aspirace, je k němu a k jeho diferencím nová kultura vstřícnější a benevolentnější. Jsme schopni se bavit našimi vzájemnými kulturními odlišnostmi a jazykovými nedokonalostmi a tolerantně odpovídat na neobvyklé otázky, protože víme, že dříve nebo později cizinec odjede a trvaleji nám nenaruší náš zaběhnutý řád. Pokud se však cizinec v našem světě objeví s úmyslem se tu usadit, pracovat, oženit se apod., je podroben mnohem citelnějšímu a pečlivějšímu průzkumu a je nucen se mnohem více přizpůsobit kulturním vzorům dané kultury než pouhý turista.

Tento jev vyvolává také další specifikum pro cizince imigranty a sice, že pokud je jednatel nucen strávit v cizí kultuře delší čas, zpravidla to vyvolá zvyšování pocitu sounáležitosti k jedincům kultury vlastní, k prohlubování pocitu „my“ kontra „oni“, a to jak na stranách cizinců, tak „hostitelů“. V případě turistů tomu tak není. Alespoň ne tolik.

Bauman (1996, s. 52) uvádí myšlenku N. Eliase, který říká, že napětí mezi etablovanými a „outsidery“ „...vytvářející z nutnosti uvolnit nováčkům nějaký prostor a z jejich potřeby najít si své místo, ponouká obě strany k zveličování rozdílů.“

Status cizince může obecně vynést v podstatě dva typy přístupu k němu. Cizinec může být vnímán jako exotický hrdina, který přichází z „lepšího“ světa a který nám může pomoci k tomu, aby se náš svět k jeho přiblížil. Nebo mu může být připsán status vetřelce (viz výše), který do našeho světa nepatří, protože nezná jeho historii ani jazyk (jazykové nedokonalosti jsou vnímány mnohem citlivěji než u prvního případu, kdy jsou spíše roztomilé a zábavné) a protože ho dříve či později rozvrátí a navrtá svými pochybnými zvyky a chováním. Do jaké skupiny bude cizinec přiřazen, souvisí také s tím, odkud

přichází. Myslím, že můžeme vyslovit hypotézu, že cizinci přicházející ze západního světa jsou v drtivé většině přiřazováni do skupiny první, zatímco příchozí z východu a z hospodářsky méně vyspělých zemí jsou odkázáni spíše do skupiny podezřelých. Samozřejmě, že by mělo záležet především na konkrétní osobnosti jednotlivce, na jeho individuálních kvalitách apod., ale vzhledem k tomu, že toto „rozřazování“ je většinou prováděno na základě prvního dojmu, jsou při něm tyto faktory méně relevantní.

Simmel (1997, s. 26 - 32) popisuje sociologickou formu cizince, který není chápán jako někdo putující, kdo dnes přijde a zítra odejde, nýbrž jako ten, kdo dnes přijde a zítra zůstane. Dále popisuje kategorii cizince takto: „Cizinec zaujímá vůči všem zvláštní postoj ‚objektivnosti‘, postoj, který nespočívá v pouhém odstupu a nezúčastněnosti, nýbrž je zvláštním konglomerátem vzdálenosti a blízkosti, lhostejnosti a angažovanosti. ... Cizinec se někdy setkává s nejpřekvapivější otevřeností a rovněž s vyznáními, která mívají až povahu jakési zpovědi a před každou bližší osobou jsou pečlivě utajována. ... S cizincem máme společné určité obecnější vlastnosti. ... Cizinci nejsou vnímáni jako individua, ale jako cizinci určitého typu.“

Nyní si výše zmíněné charakteristiky cizince uvedeme v kontextu mužské a ženské kultury jako oblastí, které je možné jako cizinecké kultury vnímat, i když se zvláštními specifiky, jak si později zmíníme.

3 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA

V této práci bychom se chtěli pokusit definovat svět mužů a žen jako svět dvou odlišných kultur. Dokázat, že se liší v základních oblastech, které určují jakoukoli kulturu. Kultura jako taková se dá vymezit popisem několika oblastí, které jsou pro ni specifické a odlišují ji tak od kultur ostatních. Takovými oblastmi jsou: jazyk, hodnoty, normy, ideje, artefakty, myšlení, naučené chování – řeč, mimika, gestika..., způsob učení, společenské statusy, kulturní vzorce – naučená schémata pro jednání ve standardní situaci, sociokulturní regulativy – obyčeje, mravy, zákony, tabu, prožívání – emoce, vztahy a jejich utváření, kreativita, prostředí, prožívání sexuality, jazyk oblékání... (např. Soukup, 2004, s. 642, 644)

Samozřejmě bychom mohli uvést ještě řadu dalších podrobnějších vymezení, ale ta uvedená, by měla představovat základní kategorie, pod které by se dala ostatní vesměs zařadit. Příklady a specifika kultury ženské a mužské v jednotlivých oblastech si rozebereme podrobněji níže.

Tyto kategorie jsou účastníky dané kultury sdíleny, přenášeny v čase – kulturní změna a kulturní kontinuita – a v prostoru, jsou interiorizovány a exteriorizovány jednotlivými jedinci, což znamená, že jednotlivci danou kulturu a její prvky přijmou, osvojí si je a jsou tak pomocí nich schopni sami pokračovat v utváření kultury. (tamtéž)

Na začátek si tedy uvedeme příklady genderového vymezení některých kategorií důležitých pro oblast vzájemných vztahů a interakcí mezi muži a ženami vůbec.

3.1 Jazyk

Renzetti a Curran (2003, s. 180-181) zmiňují lingvistku D. Tannenovou, která tvrdí, že ženy a muži patří k odlišným jazykovým společenstvím. Podle ní mají muži a ženy odlišný

styl i odlišné cíle komunikace, což vede k tomu, že rozhovory mezi ženami a muži působí často jako rozhovory mezi dvěma lidmi z různých kultur, a vyplývá z nich tudíž mnoho nedorozumění. Uvádí například své zjištění, že hovoří-li muž, věnuje mu posluchačstvo obou pohlaví více pozornosti, než hovoří-li žena. Neverbální komunikaci mužů lze pak mezi muži i ženami popsat spíše jako dominantní. Muži například potřebují více prostoru než ženy a více narušují osobní prostor žen, než ženy narušují jejich tím, že si k nim stoupají blíže, více se jich dotýkají a víc se na ně dívají. Ženy mají naopak tendenci uhýbat očima a také se častěji než muži při rozhovoru usmívají. Takováto gesta jako je uhýbání očima či častý úsměv lze u žen považovat za submisivní.

Z výzkumu C. Gilligan (2001, s. 186-7) vyplývá, že „...muži a ženy mohou hovořit rozdílnými jazyky, které však považují za stejné, používat podobná slova, aby zašifrovali protichůdné prožitky já a sociálních vztahů. Jelikož morální slovník těchto jazyků se překrývá, opakovaně dochází k nesprávnému překladu; tím vznikají nedorozumění, která ztěžují komunikaci a omezují možnosti součinnosti a péče ve vztazích.“

Nakonečný (1999, s. 164) uvádí Hofstättera, který tvrdí, že podle témat hovoru mezi ženami a muži a mezi muži a ženami navzájem lze odvodit jejich rozdílné postavení ve společnosti. U žen, podle jeho výzkumů, dominuje téma „oděvy a ozdoby“, u mužů „příjmy a obchody“.

Dále můžeme říci, že ženy používají některá slova častěji než muži a naopak (souvisí to se specifickým světem, ve kterém se zástupci jednotlivých pohlaví pohybují, s jejich konkrétními zájmy apod.) a že některá slova mohou mít i pozměněný výraz podle toho, použije-li je žena nebo muž (např. slovo „přítel“). Odlišit se určitým způsobem dá i slang a očekávání výběru slov v závislosti na pohlaví.

Vodákovy a Soukup (2000, s. 91) zmiňují Shibamota, který ještě v roce 1987 doložil existenci specifického ženského jazyka v některých vrstvách japonské společnosti.

Ve vzájemném kontaktu mužů a žen je pak důležité najít „společný jazyk“, jazyk, který stojí za verbálním projevem, tzn. naučit se chápat své vzájemné potřeby apod., stejně jako je tomu v interakci s cizincem, aby se z nás nestaly ony příkyvující loutky nebo naopak nervózní soupeři, kteří se nedokáží pochopit.

3.2 Artefakty

Používání specifických artefaktů je jedním ze základních aspektů definujících kulturu a totéž platí i pro kulturu mužskou a ženskou. Existují určité artefakty a činnosti s nimi spojené, které zosobňují základní charakteristiky příslušníků obou kultur, jež jsou jim obecně připisovány, tedy jejich feminitu a maskulinitu, a jejichž užívání přinese jedinci přiřazení k té či oné skupině – kultuře. Uvedli bychom některé ze základních kategorií, v nichž se odlišné artefakty těchto kultur vyskytují:

- hračky (např. panenka x autíčko)
- oblečení a módní doplňky⁶ (souvisí i s volbou barev)
- kosmetické potřeby
- domácí potřeby (např. kuchyňské potřeby x nářadí)
- můžeme sem zařadit i konkrétní druhy jídla a pití (např. vepřové koleno x zeleninový salát; Fernet x Baileys)

Simmel (1997, s. 103 - 117), který se zabýval oblastí módy a oděvu, upozorňuje na to, že je móda produktem třídního rozdělení a souvisí se sociální motivací.⁷ Jde o směsici

⁶ „Ženský oděv byl původně určen k tomu, aby ženu učinil nemohoucí, a nepevný zůstal dosud: punčochy se jí trhají, očka utíkají, blůzy a světlé šaty se snadno ušpiní, skládané sukně pomačkají... přitom většinu té škody musí napravit sama.“ (Beauvoirová (1966, s. 356)

U přírodních národů se soukromé vlastnictví žen, vznikající obecně později než soukromé vlastnictví mužů, zpočátku – a často výlučně – týká jen osobních ozdob. Stávají-li se prvním osobním vlastnictvím mužům zpravidla zbraně, odhaluje to aktivnější, agresivnější povahu muže, který rozšiřuje svoji osobnostní sféru, aniž se ohlíží na vůli druhých. (Simmel, 1997, s. 98)

⁷ Kalhoty – výraz ženské emancipace x šněrovačky – podpora ženských prvků.

individuální jedinečnosti a sociální rovnosti, pocitu vlády a podřízenosti tzn. mužského a ženského principu samotného. Středověk ženám odpíral možnost osobního rozvoje a odškodňoval je za to nejměstřednější módou. Oproti tomu renesance, kdy měly ženy možnost vzdělání a větší svobody společenského pohybu, byla móda zvláště ve vyšších kruzích pro obě pohlaví téměř stejná.

Další zajímavostí v genderových odlišnostech v oblasti módy je Simmelův postřeh, že žena je bytostí věrnější, stabilnější a tudíž pestrost a proměnlivost v oblasti módy je pro ni celkově jakousi kompenzací. U mužů je to naopak. Proto ženy tedy zdůrazňovaly svou emancipaci také okázalou lhostejností vůči módě. (tamtéž, s. 118)

Podle Simmela je móda ventil, jež ženám umožňuje uspokojit jejich potřebu sebeodlišení a osobního zvýraznění. Móda jim nabízí možnost všeobecného napodobení a na druhé straně vyniknutí. I způsob chůze, tempo, rytmus gest – to vše je v podstatné míře určováno oděvem. (tamtéž, s. 108, 117)

Genderově specifické artefakty lze nalézt i v takových oblastech jako jsou např. hudební nástroje (harfa x bicí nástroje) apod. Určujícím rysem, podle kterého dostane artefakt genderovou nálepkou, může být například i jeho velikost či již zmíněná barva apod. Samozřejmě, že uvedená vymezení neplatí výlučně a že výjimka i zde potvrzuje pravidlo. Stejně tak existuje samozřejmě velká skupina více či méně „nadgenderových“ věcí (např. nábytek, ale patří sem i artefakty ze všech výše zmíněných oblastí, které jsou chápány jako genderově nevyhraněné). V takto rozdělených artefaktech příznačně k určitému pohlaví lze dohledat, jak jsme si již řekli, určité charakteristiky, které naše kultura oběma pohlavím připisuje. Tzn. u žen: mateřskost (panenky), marnivost a zájem o péči a o vzhled (oblečení, módní doplňky a kosmetika), specifické zájmy (módní časopisy, knihy a pořady o vztazích), provádění určitých činností v domácnosti (vaření, uklízení)⁸, preference nízkokalorického jídla a zároveň sladkého pití apod. U mužů je to naopak předpoklad:

⁸ O ženině pozici tvořitelky a udržovatelky domu a domácnosti píše E. Lévinas (1997, s. 135) toto: „Žena je podmínkou usebrání, interiority Domu a bydlení.“

technického zaměření (autíčka), nepřilíšného zájmu o svůj vzhled, specifických zájmů (sportovní a technické časopisy, programy, dobrodružné a akční filmy apod.), provádění oprav v domácnosti, obliby masných a ostrých pokrmů a hořkého pití zároveň s jejich velkou kvantitou)... Otázkou je, nakolik jsou zmíněná specifika přirozenou volbou zástupců obou pohlaví a nakolik jsou tyto volby přičeny kulturou, v nichž tito jedinci žijí.⁹ To už je ale otázka, na kterou se snaží odpovědět řada vědců z různých oborů již po mnoho desetiletí, a na kterou můžeme mít stejně jako oni svůj názor, ale která zůstane nejspíš ještě po dlouhou dobu nezodpovězena.

V dnešní době lze říci, že snaha o stírání genderových rolí je manifestována právě spíše vnějšími symboly, tzn. na moderních artefaktech, které jsou často nadgenderové – tzv. unisex. Pokud uvedeme jako příklad oblast oděvů, dnešní normy této oblasti jsou co do genderového rozlišování zřejmě mnohem více uvolněné než tomu bylo v dřívějších dobách. Je tu tedy snaha o viditelné, vnější stírání rozdílů mezi pohlavími, která má evokovat rovnoprávnost a možná zároveň maskovat jistou bezradnost, která v oblasti genderu stále panuje.

Zároveň můžeme říci, že v oblasti artefaktů, neboli viditelných znaků, jsou v různých odchylkách od toho, co je považováno za specificky „ženské“ a „mužské“ naší společností více střeženi muži. Ať už se jedná o oblečení, včetně volby jeho barev, nebo volbu nápoje v baru. Pokud se muž výrazněji odliší od toho, co je podle společnosti pro něj genderově příslušné, riskuje určité zpochybnění jeho maskulinity a tím i posměch apod. Ženy mají pravděpodobně v oblasti viditelných znaků a symbolů širší škálu možností než muži, kteří jakoby měli svoje genderové vymezení v této oblasti ostřeji ohraničené.

⁹ Uhde na toto téma nahlíží ve svém článku *Travestie show v kontextu sociální změny* specifickým úhlem pohledu: „...travestie show skrytě pokládá otázky, co to znamená být muž či žena, jaký je význam sexuality, a zpochybňuje přirozenost významů, které těmto kategoriím běžně přiřazujeme... Viditelná žena je zcela zřetelně ukázána jako sociální konstrukce. To, co předpokládáme, že je odvozeno od biologie, se nám zjevuje jako sociální projevy, oblečení, gesta, pohyby, slova.“ (Uhde, 2003, s. 8)

Jak jsme již zmínili výše, do této kapitoly můžeme zařadit i genderové rozdělení médií. Média jsou často cíleně zaměřena na oslovení toho či onoho pohlaví a to jak svým obsahem, tak například načasováním – v případě televizních nebo rozhlasových pořadů. Takové rozdělení nalezneme kromě televize a rozhlasu také v oblasti reklamy, časopisů, beletrie atd. Tímto způsobem média odrážejí názory společnosti na gender a zároveň tyto názory formují a kulturu znovu vytvářejí.

3.3 Hodnoty a normy

Marie Čermáková (2002b, s. 3) k tomuto tématu poznamenává, že ženy dnes překonávají ve společnosti své nerovné postavení úsilím o získání co největšího vzdělanostního kapitálu, a že ženy také častěji a rychleji než většina mužů VŠ dostudují, což potvrzuje předpoklad, že jim na získání diplomu velice záleží.

Gilliganová (2001, s. 38-39; s. 68-9) dokazuje, že ženy mají benevolentnější přístup k pravidlům, snáze než muži činí výjimky a snadněji se smiřují s inovacemi. Uvádí také hypotézu, že mužskou asociaci nebezpečí tvoří intimita, kdežto u žen je to soutěživý úspěch ve spojitosti s neosobními situacemi a izolací.

Gilliganová dále zmiňuje Eriksona a jeho popis mužské identity, utvářené ve vztahu ke světu, a identity ženské, probuzené v intimním vztahu s jinou osobou. Či McClellanda, který uvádí jako mužskou spojitost s mocí prosazení a agresivitu, kdežto u žen projevy péče. (tamtéž, s. 181)

Meadová (1967, s. 20-21) polemizuje s hypotézou, podle které si chlapci v dětství uvědomí fakt, že nikdy nepřivedou na svět nový lidský život, tak jako dívky, což má být důvodem, proč jsou chlapci a muži více koncentrováni na výkon a více závislí na úspěchu.

Ortega y Gasset (1996, s. 137-138) k této tématice dodává: „Naše planeta je, jak se zdá, vytvořena proto, aby vždycky vládl člověk průměrný... Nuže: kde vládne každodenní, je

vždycky činitelem předního významu právě žena... Muž míří vždy k neobyčejnému... Žena však má opravdu zvláštní rozkoš z každodennosti. Jestliže v každodenním vytušíme vládnoucí sílu historie, pochopíme gigantický vliv ženského na etnické osudy a budeme se neobyčejně zajímat o to, jaký ženský typ v minulosti našeho národa převýšil ostatní a jakému zase začíná dávat přednost naše doba.

3.4 Prostředí

Kubíčková (2003, s. 1) uvádí Graye a jeho teorii existence tzv. „modrého“ a „růžového“ území, které vymezuje například v okruhu domácnosti. Růžové území je spojeno s ženskou dominancí (např. kuchyň včetně jejího vybavení) a modré území je spojeno s většinovou přítomností muže (např. garáž, dílna). Podle takového modelu bychom mohli rozdělit prostředí celé společnosti s tím, že bychom mohli přidat i jakási „barevná“ či „růžovomodrá“ území, tedy nadgenderové oblasti, která nejsou většinově spojována pouze s jedním pohlavím. „Růžovými“ územími ve společnosti bychom mohli nazvat např. domovy a domácnosti jako takové, dětská hřiště, mateřské a základní školy či obchodní centra. „Modrými“ územími by pak mohly být např. školy s technickým zaměřením, pánské kluby, sportovní centra apod. Typickým příkladem „barevného“ území může oproti tomu být např. kino či prostředky hromadné dopravy.

Můžeme také vyslovit hypotézu, že mužský svět je uzpůsoben spíše jako „makrosvět“ tzn., že muži své prostředí mají orientováno spíše směrem ke společnosti a jejím zájmům. Kdežto ženský svět můžeme definovat jako „mikrosvět“, který je orientován spíše směrem do domácnosti.¹⁰

¹⁰ Specifickým ženským prostředím či kulturou je v městské oblasti 19. století salón. Vytvářelo se zde veřejné mínění, formoval se tu vkus, rozhodovalo se o osudech uměleckých děl, o osudech jednotlivců. Zároveň se zde uplatňovalo umění žen coby poloprofesionálních designerek interiérů. (Schreiberová, 2007, s. 19) Salony byly také protikladem dvorského života, který byl veden ryze maskulinními principy. Heyden-Rynsch hovoří o francouzských salónech jako o jevišti, na němž probíhala generální zkouška ženské

Beauvoirová (1966, s. 348) k tomuto tématu zmiňuje následující teorii: „Žena je spjata se skutečností mnohem více než muž. Když muž seřadí cifry nebo promění krabičky sardinek v peníze, má v rukou jen abstrakta, ale dítě v postýlce, bílé prádlo, roštěnka jsou věci hmatatelné.“

Zajímavý je také fenomén separace žen z každodenního prostředí v období menstruace a těhotenství. Ženy jsou v tomto období vykázány z běžného života a pohybují se v prostředí výjimečném. Na Bali například menstruuující žena nesmí vstoupit do chrámu a těhotná žena nesmí vcházet do domů, kde jsou drženi bohové. U Arapešů sdílí se ženou během těhotenství její tabu dokonce i muž tzn., že různé zákazy a povinnosti se vztahují i na něj. (Meadová, 1967, s. 166-168) V dnešní době už ženy těmito liminačními obdobími takto postiženy nejsou. Díky modernímu lékařství a antikoncepci je někdejší diskvalifikace žen menstruačním cyklem omezena na minimum. Těhotenství je snad dnes většinou chápáno spíše jako obdivuhodný stav než jako nucené vytržení ze společnosti.

Menopauza, jako další z liminačních období, pro ženy znamená spojení fyzických potíží s vědomím konce reprodukční schopnosti, který je často psychicky spojen s pocitem ztráty fyzické přitažlivosti. Podobný přechod u mužů, který je doprovázen obavami, se odehrává při odchodu do důchodu, čili konce profesní kariéry. Obojí je doprovázeno nuceným pozměněním dosavadního prostředí. (tamtéž, s. 338) Z toho se dá vyvodit, že sebevědomí a životní spokojenost u žen více určuje fyzická přitažlivost a schopnost reprodukce, u mužů pak jejich profese a schopnost zajišťování obživy.

Beauvoirová (1966, s. 29) uvádí, že v prostředí zemědělských společností mívá žena mimořádnou prestiž, která je opodstatněna tím, že v civilizaci založené na obdělávání půdy nabývá zcela nové důležitosti dítě. Když se lidé usazují na určitém místě, přivlastňují si je. Objevuje se pocit vlastnictví, to vyžaduje od vlastníků dědice, a proto se mateřství stává

emancipace. (Zikmund, 2007, s. 25) V období salónů se podařilo ženám dostat politiku – vnější svět – do domácího prostředí salónu.

posvátnou funkcí. Vláda mateřského práva je charakterizována opravdovým připodobněním ženy půdě. V ženě i v půdě se uskutečňuje pokračování a trvání života ve všech jeho proměnách.

3.5 Styl učení

M. Philbin zjistil, že muži dávají přednost stylům učení, které se zaměřují na abstraktní uvažování, tvoření pojmů, na pozorování a promýšlení souvislostí. Oproti tomu ženy preferují styly učení opírající se o konkrétní zkušenosti, aktivní jednání a hledání praktických souvislostí. Ženy byly podle výsledků výzkumu také častěji nespokojeny se svým stylem učení. (In Mareš, 1998)

Podle Meadové (1967, s. 383) mají muži své znalosti a dovednosti spíše získané, kdežto u žen jde především o intuici. Tímto Meadová navozuje také tematiku muže coby zástupce kultury a ženu jako zástupce přírody.

Rozdíly mezi muži a ženami nikdy nevystupují v čisté podobě. Ve hře je věk zkoumaných osob, rodinná výchova, sociokulturní zvláštnosti včetně chápání role muže a ženy apod. Nyní se podíváme na výsledky výzkumu specifík u studentů a studentek postupně na ZŠ, SŠ, VŠ:

- 1) ZŠ – chlapci zpravidla potřebují při učení chladnější prostředí, méně jim vadí hluk a hudba, jsou pro učení méně motivováni, mají menší vytrvalost a odpovědnost, obtížněji se přimějí dokončovat úkoly. Neučí se v delších časových úsecích. Dívky dávají přednost učení se v teplejších místnostech a potřebují při tom spíše ticho. Jsou pro učení více motivované, jsou vytrvalejší.
- 2) SŠ – chlapci nadále pocítují menší odpovědnost za výsledky svého učení; středoškolský učitel pro ně není motivujícím faktorem. Pro dívky učitel motivující je, není jim jedno, co si o nich myslí a chtějí mu udělat radost.

- 3) VŠ – u mužů převládalo ve výzkumu hloubkové učení orientované na porozumění smyslu. Z motivačních charakteristik převládala vnější motivace a motivace na výkon. U žen převládala organizační strategie a metodičnost v učení. Studentky byly pro učení vnitřně motivované, jedním z motivů byla obava ze selhání, strach z neúspěchu. Často se objevovalo povrchné učení, přepečlivost. Muži dále preferovali styl učení, který bychom mohli označit jako sociálně vyhýbavější. Ženy preferovaly kooperativní a participativní styly učení. (Mareš, 1998)

3.6 Pojetí vztahů

Ženský model vztahů můžeme popsat jako síť či propojený systém, kdežto v mužském modelu dominuje spíše hierarchie či pyramida. (Gilliganová, 2001, s. 86-87)

Jako příklad společného znaku obou kultur bychom pak mohli uvést například to, že všichni jejich zástupci chtějí žít co nejlépe a všichni chtějí být šťastní.

3.7 Prožívání sexuality

Uvádíme příklad prostorové variace chápání genderových rolí na popisu odlišného sexuálního chování a očekávání (Meadová 1967, s. 210-216):

- Balijsci – zde panují v této sféře velké obavy z impotence mužů
- Arapešové – se obávají naopak smrti, která může přijít při přílišné sexuální aktivitě
- Manuové – nepokládají sex za příliš důležitý
- Samoané – za sexuálně zdatného muže je pokládán ten, který dokáže uspokojit ženu a který je zároveň sám uspokojen
- Mundugumorové – v této společnosti je očekáváno že ženy budou čerpat stejný druh sexuálního uspokojení jako muži

Výše zmíněné je příklad toho, jak dokáže kultura odlišně zpracovat jednu z „nepřirozenějších“ oblastí lidského života. Na takto odlišné přístupy k sexuální aktivitě navazují další specifika jako je přístup k těhotenství, menstruaci apod. (viz výše).

Podle Simmela (1997, s. 52-53) je „...milostný vztah zpravidla dobrodružstvím pouze pro muže, zatímco u ženy tentýž vztah obvykle spadá pod jiné kategorie. V milostném románku je aktivita ženy už typickým způsobem prostoupena pasivitou, která byla její bytosti přisouzena buď přírodou, nebo dějinami; na druhé straně však to, čeho se jí dostává a co jí činí šťastnou, spočívá bezprostředně v podvolování se a v obdarovávání.“

3.8 Specifika v základních životních potřebách

V této stati se zaměříme na genderové odlišnosti a specifika v oblasti uspokojování lidských potřeb. Některá z níže zmíněných specifíků jsou podložena rozsáhlými vědeckými výzkumy, jiná mají spíše charakter společensky šířené představy až mýtu. Všechna jsou pro nás však zajímavá a pomohou nám rozšířit představu dvou kultur – mužské a ženské. Všechny zmíněné potřeby a jejich naplňování v průběhu dne a celého života je samozřejmě pro muže i pro ženy stejně důležité. Domnívám se však, že u každé z nich lze uvést poněkud odlišný způsob jejich naplňování právě v závislosti na genderu. Ukážeme si tedy na několika příkladech, jak kultura ovlivňuje uspokojování našich potřeb a vnáší i do této oblasti genderová rozlišení.

Použijeme zde typologii potřeb Abrahama Maslowa (2008), která je pro nás dobře přehledná.

- fyziologické potřeby
 - jídlo, pití – existují určité pokrmy a nápoje, které svým charakterem spadají do jedné nebo druhé genderové kategorie (viz také 3.2)

- sexuální aktivita – sem patří problematika odlišného prožívání sexuality, frekvence či vyrovnávání se se sexuální frustrací, což jsou témata, která jsou v literatuře snadno přístupná, a proto se jimi zde nebudeme šířeji zabývat (viz také 3.7)
- odpočinek – zde by mohla hrát roli teorie odlišných dispozic k výkonu u mužů a u žen – zatímco muž je původně orientován na krátkodobý výkon s vysokým energickým nasazením, žena disponuje spíše předpoklady k dlouhodobé práci s průměrně nižším výdejem energie (Meadová, 1967, s. 164) Tuto tezi kultura zpracovává například obsazováním mužů a žen do specifických profesí. (viz kap. 6)
- hygiena – pokud necháme stranou rozdílné artefakty, které muži a ženy při hygienických rituálech používají (viz také 3.2), můžeme zmínit také odlišnou potřebu hygieny obecně, kde můžeme například narazit na určité spojení mezi faktorem špíny a tělesného pachu s kategorií mužnosti, animálnosti; samostatnou kapitolou by mohla být studie o uspořádání či značení veřejných toalet v závislosti na genderu, jako jednoho z míst, které obě pohlaví ve společnosti nekompromisně rozděluje, zatímco v domácnostech se takové manifestní rozdělení nepoužívá
- bezpečí, jistota – zde mohou být zástupci obou pohlaví vnímáni jako přispěvatelé k naplňování této potřeby u svých dětí i u sebe navzájem, ale každý opět poněkud jiným způsobem – muž v rozšířeném západoevropském modelu přispívá k pocitu bezpečí a jistoty zejména materiálními prostředky či skrytým potenciálem fyzické síly; žena oproti tomu zaštiťuje spíše citové potřeby členů rodiny a pocit bezpečí a jistoty domova vytváří svou častější přítomností v domácnosti
- láska a sounáležitost – ve smyslu identity potřeb s druhým člověkem, nesobectví apod. lze tuto potřebu vnímat jako bazální, spojující článek mezi oběma kulturami – mužskou a ženskou
- úcta, sebeúcta, uznání; seberealizace – tyto dvě kategorie můžeme shrnout pod problematiku paralelní seberealizace žen a mužů jak v rodině, tak prací mimo domov,

kteřou euroamerická společnost stále mnoho nepodporuje; můžeme sem zahrnout i potřebu finančního ohodnocení, které je spojeno téměř výhradně s prací mimo domov

- estetika, krása – zástupce tzv. metapotřeb – zde můžeme zmínit určitou míru praktičnosti, specifickou spíše pro muže, a zdočnosti, specifickou spíše pro ženy, která se projevuje nejen v úpravě vlastních zevnějšků, ale i ve způsobu, jakým mají tendenci například zařizovat svá obydlí apod.; zařadili bychom sem i rysy mužských a ženských ikon a historicky se proměňující požadavky na ně (Eco, 2005)

Potřeby jsou výrazným motivátorem lidských aktivit a způsob jejich naplňování je významným kulturním rysem. Hierarchie potřeb i způsob jejich uspokojování variuje ve společnosti nejen pod vlivem její politické, ekonomické či sociální situace, ale domníváme se, že má svá specifika i v závislosti na genderu.

Tím, že v této práci uvádíme a upozorňujeme na různé oblasti, v kterých lze hledat odlišnosti a specifika v závislosti na pohlaví jedince, nechceme obě pohlaví od sebe vzdalovat, ale naopak chceme poukázat na to, že uvědoměním si odlišností se otevírá prostor pro možnost rozvíjení tolerance a respektu mezi pohlavími. Zdůrazňování takovýchto odlišností by se nemělo používat k jejich zneužívání a tím pádem k znevýhodňování či zatracování jednoho či druhého pohlaví v konkrétních oblastech, ale naopak bychom tyto znalosti měli používat k vzájemnému zohledňování a usnadňování společného života.

3.9 Ženská a mužská kultura

Po uvedení všech těchto příkladů (viz výše) je zřejmé, že kultury mužů a žen se opravdu v mnoha ohledech odlišují, že se opravdu chovají jako dvě různé kultury a že je tedy možné je jako dvě odlišné kultury vymezit. Zároveň už zde můžeme najít určité náznaky nevyrovnaných pozic obou těchto kultur. To, v jakém vztahu vůči sobě nejspíš jsou, se budeme snažit vysvětlit dále. Stejně tak budeme dále pracovat s těmito dvěma světy

v antropologických pojmech, které se ke kultuře vztahují, a budeme z nich čerpat analogie k naší problematice.

Jak jsme již zmínili, tyto dvě „kultury“ mají určité specifikum. Život mužů a žen, jejich dělba práce, pojetí manželství atd. jsou součástí jedné konkrétní kultury, která je ve velkém množství norem, hodnot, zákonů, atd. pojí. Zároveň vůči sobě vykazují odlišné znaky v základních kulturních složkách a mohou na sebe navzájem působit jako kultury cizinecké. Podléhají určitým společným pravidlům jako členové konkrétní společnosti, ale tato pravidla jsou zároveň úzce spjatá s pravidly a očekáváními vymezenými s ohledem na pohlaví jedinců. Měli bychom tedy mužskou a ženskou „kulturu“ spíše definovat jako zvláštní formy subkultur kultury majoritní, o kterých můžeme zároveň říci, že se vyskytují ve všech společnostech světa. Tyto dvě kultury žijí vedle sebe v rámci každé společnosti a mají možnost se neustále pozorovat a poznávat. Přes neustálou fyzickou blízkost si však stále uchovávají svá specifika. V tomto smyslu tvoří tedy mimořádnou formu cizineckých kultur.

V této práci se také zamýšlíme nad předpokladem, že dnešní euroamerická společnost je spíše „mužskou“ než „ženskou“ či rovnoprávnou kulturou. „Mužskou kulturou“ v tomto smyslu nazýváme normy, ideje, hodnoty, zákony... společnosti, která navzdory probíhajícímu procesu demokratizace stále v jistém smyslu preferuje muže jako dominantní pohlaví, které je určeno pro vedoucí místa, jehož potřeby jsou rozhodující a jehož pohled na svět utváří kulturu jako takovou. Evokaci naší kultury spíše jako kultury „mužské“ zapříčiňuje tedy především fakt, že na všech vedoucích pozicích a v pozicích, ve kterých se rozhoduje o společnosti jako takové, jsou drtivou většinou zastoupeni muži, jež jsou zároveň oproti ženám za obdobnou či dokonce shodnou práci nadhodnocováni i finančními odměnami. (např. Čermáková, 2003)

Pro ženskou kulturu je tedy podle našeho názoru přežití v kultuře „mužské“ spíše otázkou přizpůsobení se. Jak už jsme ale zmínili a jak si ukážeme dále, tento systém může stejně jako ženy stavět do nevýhodných pozic i muže.

3.10 Odlišnost jako předpoklad přitažlivosti

K tomuto tématu se vyjadřuje např. Beauvoirová (1966, s. 126): „Aby záhadnost ženy nevzala za své, prosili muži dlouho ženy, aby si ponechaly dlouhé šaty, sukně, závojičky, rukavice k loktům, vysoké šněrovací botky; vše, co u toho Druhého vyjadřuje rozdílnost, jej činí žádoucnějším. Mužům jsou drahé i ženské chyby, přispívají-li k tajemnosti...“

Definovali jsme si svět mužů a žen jako svět dvou kultur se specifickými kategoriemi a atributy. Také jsme již zmínili, že ačkoli jsou tyto dvě kultury v každodenním a velmi intenzivním kontaktu od počátku lidské existence, můžeme říci, že se za tu dobu příliš neovlivnily, podlely minimálním akulturačním změnám.

Pokud se zaměříme na běžné interakce, zjistíme, že obě pohlaví si neustále svá specifika udržují. Později si ukážeme (viz kap. 7), že na poli manželství k určité difusi obou kultur dochází, tady jde ale spíše o kompromisní jednání a ústupky, které mají vylepšit soužití obou partnerů, než o difusi jako takovou, protože své myšlení či své názory a zvyky neměníme, pouze je s ohledem na spokojené soužití potlačujeme.

Fakt, že si po tak dlouhou dobu obě kultury od sebe udržují „odstup“, navzdory každodennímu blízkému kontaktu, může být například znakem existence určitého přirozeného výběru, ve kterém se osvědčila exotičnost jako základní a výhodný způsob vnímání představitelů opačného pohlaví. Tento způsob pak podporuje to, že se jedinci rozdílných pohlaví navzájem přitahují, což je nanejvýš výhodné pro původní úkol člověka na zemi, tedy rozmnožování se. Na poli partnerství tato exotičnost tedy funguje jako výhoda pro rozmnožování. Pokud bychom v této hypotéze pokračovali, můžeme dále připustit, že kvůli této primární úloze mužů a žen jsou veškeré ostatní oblasti protknuty stejným skrytým posláním. Že tedy párové vztahy prostupují všemi ostatními oblastmi kultury a ovlivňují střety mužů a žen na všech úrovních. Jinými slovy, že společnost je jakousi grandiózní podobou či zvětšeninou partnerského vztahu, a že nutnost mužovy dominantní role přechází z oblastí, která naplňuje partnerství do veškerých interakcí mezi muži a ženami. Mohli bychom to klidně považovat za logickou obhajobu mužské

dominance v ostatních sférách. Je možné, že jde o jeden z hlavních aspektů, proč se společnost, a to zdaleka nejen muži, obávají úplného zrovnoprávnění. Strach, že pokud se muži o své dominantní postavení ve společnosti rozdělí se ženami nebo ho dokonce v některých případech ženám zcela přepustí, mohou ztratit svůj post i na úrovni vztahů, že může dojít k jakési feminizaci partnerské diády, jejíž důsledky mohou opravdu vyvolat jisté obavy. Toto je jedno z možných vysvětlení proč v 21. století, jehož hlavním rysem je snaha o demokratizaci a boj proti jakékoli diskriminaci, mluvíme o „mužské kultuře“. Je to však samozřejmě jen hypotéza.

Definovali jsme si určitou společenskou a kulturní situaci, na které se budeme snažit dále dokázat, že není vůbec jednoznačné, kterému pohlaví, respektive které z kultur, dnešní nastavení společnosti prospívá a které spíše nevyhovuje.

4 FENOMÉN CIZINCE V MUŽSKÉ A ŽENSKÉ KULTUŘE

Jak jsme již předznamenal, chtěli bychom v této práci spojit dvě výše uvedené problematiky: problematiku cizince a problematiku rozdělení mužské a ženské kultury. Pokusili bychom se o to ve třech hlavních sférách, v nichž je, podle našeho názoru, patrné „odcizení“ mužské a ženské kultury nejvíce. Jsou to tyto oblasti: rodina x společnost; mužské a ženské profese a oblast partnerských vztahů. V první oblasti se budeme soustředit na současný problém odcizení ženy od společnosti a muže od rodiny. V druhé oblasti půjde o téma profesí, v níž panuje v souvislosti s genderem spousta předsudků a stereotypů, a kde je možné pojmout muže a ženy jako cizince v konkrétních profesích obecně připisovaných druhému pohlaví. Konečně třetím tématem bude oblast vztahů mezi partnery, pojetí manželství apod., v níž dochází k intenzifikaci střetu obou kultur, a do které jak muž, tak žena vstupují jako cizinci do nové kultury, u níž ještě není jasná, jaká pravidla, vzorce... se v jejím rámci vytvoří.

Ženy a muži nemají v určitých rolích, postaveních, institucích, činnostech... historii, což znamená, že zde vystupují jako cizinci. Cizincem je v řadě situací samozřejmě každý člověk i bez závislosti na svém pohlaví, my se však zaměříme na ty situace, kde je právě pohlaví a jemu připisovaný gender rozhodujícím faktorem pro to, jak bude jedinec v konkrétních situacích vnímán.

Jak jsme již zmínili výše, cizinec v jiném prostředí poznává, že chování lidí je svázáno spoustou pravidel, které je on, jako vnější pozorovatel, schopen vidět a je schopen přenést tento pohled i na kulturu vlastní. Jako výjimečnou jsme si ukázali fázi přechodu mezi dvěma definitivami – naprostý cizinec x domorodec – kdy cizinec poznává pravidla kultury a uvědomuje si jejich nahodilost a zároveň i nahodilost pravidel kultury svojí. Na vlastní svět se totiž obyčejně neptáme a nerozebíráme osvědčená a zaběhnutá společenská pravidla. Je nám to zkrátka jasné a není tudíž potřeba na tom nic měnit. Oproti tomu na „druhé“ – tedy na cizince – máme otázek spoustu a v našem vnímání jejich světa je mnoho

nejasností, můžeme mít pocit nelogického jednání na jejich straně apod. Toto je případ i mužského a ženského světa.¹¹

Jedním z mnoha přínosů, které nám střet s jinou kulturou poskytuje, je určitý druh relaxace, který zažíváme při setkání s někým, kdo nahlíží náš běžný svět jiným úhlem pohledu. Tento druh myšlenkového odpočinku a odpoutání se od zaběhnutých názorů a hodnocení lze dosáhnout jak při setkání s obyvatelem jiné země stejně, tak při setkání se zástupcem opačného pohlaví.

Jako příklad definitivních pozic, kdy už má jedinec přechodnou fázi mezi cizincem a domorodcem za sebou anebo jí ještě vůbec neprocházel, můžeme uvést ženu političku, která si už neuvědomuje nátlak mužského světa, jemuž ve své profesi čelí, a na druhé straně ženu v domácnosti, která nevidí jiné alternativy svého života. Příkladem jedince v plodné přechodné fázi může být muž, který nastupuje na rodičovskou dovolenou či jako učitel na prvním stupni – stejně jako cizinec vstupuje i on do nového prostředí.

Pokud v určité veřejné sféře působí z velké většiny muži nebo ženy, je to obdobné, jako kdyby se v této sféře vyskytovali například jen zástupci jedné národnosti. Jako kdyby automobily vyráběli jen Francouzi, oblečení navrhovali jen Italové a politiku vedli jen Angličané. Tato oblast by přišla o nenahraditelné zkušenosti a postřehy, které jí mohou dodat zástupci jiných kultur a stala by se nebezpečně rigidní. Protože jsme si i svět mužů a žen definovali jako svět dvou kultur, můžeme i zde použít toto přirovnání. Jde tu opět především o toleranci a přirozenou možnost rozvoje jednotlivce i celé kultury.

¹¹ Simmel uvádí, že vůči někomu cizímu, s kým nesdílíme ani žádné vlastnosti, ani zájmy, vystupujeme objektivně, vlastní osobnost prezentujeme zdrženlivě, a proto jednotlivá neshoda s sebou tak snadno nestrhne celého člověka. (Simmel, 1997, s. 41) To může naznačovat například odlišný druh kompetice ve vztahu mezi mužem a ženou než mezi mužem a mužem či ženou a ženou.

5 CIZINEC V RODINĚ A VE SPOLEČNOSTI

V této oblasti bychom chtěli především upozornit na fenomény „odcizení“ mužů od rodiny a žen od společnosti.

5.1 Společenské role a očekávání v dělbě práce

Genderové systémy se liší napříč kulturami i historickými obdobími. Každý systém však zahrnuje přinejmenším tyto prvky: společenské vymezení genderových rolí a dělbu práce na základě pohlaví. (Renzetti, Curran, 2003, s. 21)

Oakleyová (2000, s. 99-100) zmiňuje Scheinfelda, který ve své knize *Women and Men* popisuje teorii původu dělby práce mezi mužem a ženou, původu diferenciací jejich činností: „Vraťme se k Adamovi a Evě. Na počátku možná dělali tytéž činnosti. Potom však bylo na cestě dítě a Eva byla pomalejší a nemohla už zvedat těžká břemena. Zbylo tedy na Adama odhánět nebezpečná zvířata, zabíjet a nosit domů vysokou... Když se dítě narodilo, Eva se o ně musela starat, byla tím omezena v pohybu, a když dítě odchovala, pravděpodobně přišlo další.“

S „příchodem“ Evy můžeme také hovořit o situaci prvotního střetu mužské a ženské kultury a počátku jejich soužití a vzájemného poznávání. Výše zmíněná dělba práce, která vypadá tak logicky a přirozeně je vlastně ukázkou typického vnímání předurčenosti muže a ženy, která přetrvala téměř ve své původní síle až dodnes.

V různých historických etapách se velmi často vyskytovalo společenské vnímání neprovdané ženy jako bytosti rovnoprávné s muži, avšak spolu se sňatkem její „kariéra“ a ostatní aktivity nezaměřené přímo na rodinu nadobro ustaly. (např. Beauvoirová, 1966, s. 59)

Singley a Hynes (2005, s. 381) uvádějí termíny, skrze které jsou obě pohlaví po většinu života vnímána: „female caregiving“ a „male breadwinning“ neboli jakýsi ženský úděl péče a pečovatelství a mužská povinnost materiálního zajišťování a výdělku.

Meadová upozorňuje na existenciální odlišnost mužů a žen, které čelí už děti. Dívky jsou spjaty s „být“, kdežto chlapci s „dělat“. Malí chlapci se učí, že musí svými činy postupně dosáhnout toho, že se z nich stanou muži. Kdežto dívky vnímají, že jsou dívkami a jediné, na co si musí dát pozor, aby jimi zůstaly, je nechovat se jako chlapci. (1967, s. 175) I v dnešní společnosti je žena stále příliš často definována podle toho, čím je dcera, manželka, matka – dobrým příkladem je například přejímání jmen po otci a po manželovi – a jaká je, tzn., jak vypadá apod., než podle toho, co dělá, ve smyslu, co je její profese. Kdežto muž je stále vnímán především přes své činy, podle toho, co dělá a čeho dosáhl.

Bylo vypracováno množství teorií, které měly běžné dělení práce podle pohlaví vysvětlit. Jedno z vysvětlení, které se nejvíce nabízejí, je, že muži mají větší tělesnou hmotnost a sílu, takže jsou lépe vybaveni pro fyzicky náročnější aktivity jako je lov, boj, práce mimo domov jako taková. Na tuto teorii se však bylo možné odvolávat kdysi. Zavedením strojové práce se rozdíl mezi fyzickými silami mužů a žen setřel a dnes většina pracovních míst velkou fyzickou silou nevyžaduje. Moment zavedení různých strojů, které učinily rozdíl mezi fyzickou silou mužů a žen irelevantní, je možné považovat za počátek moderního vstupu ženské kultury na pole kultury mužské, tedy do oblasti placeného zaměstnání mimo domov. Navzdory tomu je podporován stále stejný model – žena je stvořena pro práci v domácnosti a muž k „venkovním“ aktivitám.

Patočka problematiku vysvětluje takto: „Muž reprezentuje v historii aktivní, svobodný živel lidství, jehož počátkem je překonání pouhého života odvahou k smrti v boji. Reprezentuje tedy plněji to, co znamená být člověkem, protože riskovat život, ukazuje se v počátcích lidství důležitější než život dávat, neboť jedině tak lze dokázat, že jsme se skutečně odpoutali od sebezáchovy a tím od instinktivního, ryze vitálního života. Žena naopak představuje vitální stránku, pokračuje v linii přírody, a proto upadá v područí, které trvá dodnes a je dosavadními emancipačními realizacemi pouze maskováno... žena není

druhá, nýbrž je v jádře touž transcencí, totiž uvědoměle svobodnou, osobní, tvůrčí bytostí jako muž, jenže z historických a existenciálních důvodů zcizenou.“ (In Beauvoirová, 1966, s. 396; 399)

Na muže jsou kladeny společenské nároky ve smyslu dosažení určitého profesního úspěchu, zatímco od ženy se očekává, že bude tvořit a udržovat rodinné vztahy a postará se o mužovo zázemí. Právě kvůli takto nastavenému společenskému očekávání jsme zvyklí chápat ženinu účast na rodinném životě v podstatě jako druh kariéry. Dnes, kdy je v rodině potřeba v drtivé většině dvou platů, a kdy je tedy pro udržení materiálního zázemí rodiny nutné, aby pracoval muž i žena, je společenské očekávání finančního zajištění rodiny z mužské strany manifestováno převahou vedoucích pozic obsazených muži a nižšími platy pro ženy.

U žen se zkrátka neočekávalo a neočekává přílišné nasazení pro něco jiného, než je rodina a domácnost.¹²

Nyní si slovy autorů Havlíka a Koti (2002, s. 71) popíšeme zlomové období, které s sebou přineslo velký obrat a změny v rolích a dělbě práce mužů a žen: „Průmyslová revoluce a následný technologický a ekonomický rozvoj postupně a nenávratně zlikvidoval rodinná hospodářství a proměňoval většinu mužů a hospodářů, řemeslníků a živnostníků na dělníky a zaměstnance. Z ‚přirozené hlavy rodiny‘, tj. rodinného hospodářství, se muž často stává ‚živitelem‘, jehož dosavadní um a dovednosti legitimující jeho postavení v rodině ‚znehodnotily‘ nové technologie a závislé postavení. Z hospodyně, jejíž práce byla oceňována..., se stala ‚žena v domácnosti‘, která vykonávala práce, jež se začaly jevit jako druhořadé, jako práce navíc, neboť je nezhodnotil expandující trh. Mnohé ženy z nižších vrstev odcházejí do služby či do továrny. V prostředí žen ze středních vrstev, které se

¹² Jak zmiňuje například Schreiberová (2007, s. 5), pokud se žena v devatenáctém století věnovala umění, společnost její snažení chápala spíše jako jejího koníčka než seriózní studium. U mužů tomu bylo jinak. Pokud byly postupem času ženy-malířky společností akceptovány, byla jim přidělena speciální odvětví, která byla spojena s obecnou představou feminních zájmů – například květinomalba.

ekonomicky mohly jen obtížně osamostatnit, neboť pro ně nepřicházely v úvahu práce služek a dělnic, se rozvíjí hnutí za ženskou emancipaci, vzdělání a zrovnoprávnění v profesní a zaměstnanecké sféře. Katalyzátorem změn se staly světové války, během nichž ženy prokázaly schopnost nahradit muže v dosud ryze „mužských povoláních“, což ženská hnutí postupně dokázala i společensky a politicky zúročit.“

To, že podle zmíněné teorie začala být práce v domácnosti považována za druhořadou a méněcennou až s počátkem průmyslové revoluce a vlastním rozdělením na práci v domácnosti a mimo domov v dnešním slova smyslu, je také důkazem, že se jedná o kulturní – nikoli biologicky či historicky „daný“ – konstrukt určitého druhu společnosti.

Když bylo ženám přiznáno právo na vzdělávání a kariéru, vyvstal nový problém. Ano, ženy se teď mohly věnovat práci mimo domov, a tím se seberealizovat i jinak než výchovou dětí, ale problematika chodu domácnosti se nijak nevyřešila. Teď odcházel z domu do práce muž i žena, ale někdo z nich se ještě navíc musel postarat o běžné záležitosti, které domácnost vyžaduje, a tím někým byla opět většinou žena. Rozšířilo se jí tak pole pracovní působnosti z domácnosti ještě na zaměstnání mimo domov. Nabízí se otázka, co bylo pak pro bojovnice za ženská práva podstatnější – jestli to, že se ženy mohly konečně seberealizovat mimo domov, nebo to, že jim společnost umožnila jen práci navíc. Zvítězila první varianta, protože na nevýhodách nového modelu se začalo celospolečensky pracovat. Začala se stavět pečovatelská centra, využívaly se profesionální služby pro výpomoc v domácnosti apod.

Představy o ideálních pracovních pozicích pro muže a pro ženy, o podílu finančního zabezpečování rodiny mužem a ženou pro zaručení jejího klidného fungování, přístup společnosti k profesně úspěšným ženám a neúspěšným mužům apod. jsou témata, ve kterých panuje spousta stereotypů, a ke sladění teoretických pokroků a jejich praktického užití bude zřejmě potřeba kromě jiného ještě mnohem více času. Ideálním výsledkem by mělo být to, aby lidé byli schopni přijmout, že muž, který se místo ženy stará o domácnost, nemusí být „loser“ a žena, která naplno pracuje, nemusí být špatná matka. Jde o to, aby

společnost přijala všechny tyto alternativy jako možné a společensky nezávadné a apriori je neodsuzovala.

V konkrétní rodině pak záleží na domluvě a vyžaduje to také čas. Pokud lidé chtějí žít jiným způsobem života, než je ten řekněme „tradiční“, musí se to učit. Žena nemá povinnost starat se o domácnost na úkor své profesní kariéry a muž takovou povinnost nikdy neměl. Problém je v tom, že tyto úkony jsou pro chod domácnosti nutné, takže záleží na konkrétní situaci a společné dohodě, jak tento fenomén řešit. Je třeba hledat novou cestu a naučit se zároveň navzájem dobře poznat své potřeby. Na předpoklad, že veřejný svět práce je svět mužský a soukromý svět domova světem ženským, by se mělo nahlížet se stále větším odstupem.

Singley a Hyens (2005, p. 386) píšou o třech faktorech, které v této problematice převažují a souvisejí s životní úrovní partnerů. Jsou to: finanční situace páru, jeho pozice ve společenské struktuře a jeho ideologie rodičovských rolí.¹³

Byl proveden výzkum, který zjišťoval právě přístup párů k tradičnímu rozdělení rolí v partnerství a rodičovství. Respondenti měli také odpovědět na otázku, proč by to měla být právě matka, kdo by měl zůstat doma. Odpovědi se opíraly jak o to, že je něco takového „normální“, tak i o vlastní zkušenosti a preference. Příklady odpovědí: „Byla jsem k něčemu takovému vychovaná – manželé pracují a manželky zůstávají doma s dětmi.“; „Mám prostě více ‚rodičovského instinktu‘ než můj manžel...“ Respondenti dále uváděli, že to prostě „dává smysl“, aby zůstávala doma žena. (tamtéž, p. 387-389)

Existuje také hypotéza o jakémsi strachu z úspěšnosti, která by mohla také vysvětlovat určité obavy žen při vytváření kariéry v mužském světě, jemuž se musí do jisté míry přizpůsobit, a tím opustit jistý ostych a nabourat mnoho předsudků a představ o tom, co

¹³ „Ideologií rodičovských rolí“ myslí autoři přístup k mateřství a otcovství a míru jejich rolových rozdělení vzhledem k genderu.

jsou a nejsou femininní vlastnosti. Tím zároveň riskovat, že jim bude společností „odebrán“ statut ženskosti. (Renzetti a Curran, 2003)

Meadová (1967, s. 322, 324) uvádí zajímavou hypotézu, která tvrdí, že „maskulinní“ ženy a ženy ne příliš hezké mohou být vnímány jako muži v určité masce a nehrozí jim tedy jejich profesním úspěchem ztráta feminity či riziko jiné kritiky společnosti. Kdežto „feminní“ žena nemá pro svůj profesní úspěch žádné alibi. Autorka zároveň potvrzuje rozšířenou teorii, že čím větší úspěch má muž ve své profesi, tím více je společností vnímán jako budoucí skvělý manžel. Kdežto čím větší úspěch má žena, tím více má společnost obavy o jejích kvalitách jako manželky a matky.¹⁴

Život je otázkou priorit a upřednostňování jedněch hodnot před jinými. V životě musíme opustit řadu směrů a zájmů, o nichž jsme si mysleli, že se stanou náplní našeho profesního života. Musíme je zredukovat na jeden či dva hlavní zdroje obživy, kterým se budeme věnovat primárně a na několik málo koníčků, které si ponecháme pro volné chvíle. Je to otázka volby. Podobně se rozhodujeme, zda budeme většinu času věnovat rodině anebo práci. Pokud se pro založení rodiny rozhodnou, ženy většinou volí první a muži druhou variantu. To ale neznamená, že je někdo z nich v závislosti na své volbě znevýhodňován či zvýhodňován. Jeden z nich je ochuzen o prožitky, které nabízí vrcholová kariéra a jeden o zážitky s rodinou. Pokud by oba partneři preferovali rodinu, v tom případě sníží svou pracovní dobu a životní standard a peníze vymění za čas strávený společně. Pokud by oba toužili po vrcholné kariéře a měli možnost se jí věnovat, mohou si dovolit někoho na výpomoc v domácnosti apod. Jde o životní priority a záleží na dohodě partnerů. Ať už kdokoli z partnerů zvolí jakoukoli variantu, většinou se dostane do pozice, kdy bude moci více času věnovat jen jedné oblasti – rodině či profesnímu životu – a v té druhé bude pouze na „částečný úvazek“, protože naše společnost flexibilitu zaměstnání sehranou s potřebami rodiny zatím příliš nepodporuje.

¹⁴ Meadová (1967, s. 320) zároveň upozorňuje na etickou stránku rovnoprávnosti ve veřejné a soukromé sféře, když popisuje některé soudobé muže, kteří nechávají v metru stát ženy s dětmi v náručí, protože ženy přece vydělávají peníze.

5.2 Rodina a zaměstnání mimo domov

U. Beck (2004, s. 161) k tématu propojení rodinného a profesního života říká toto: „Každý, kdo mluví o rodině, musí mluvit o práci a o penězích, a kdo mluví o manželství, musí mluvit o vzdělání, povolání, mobilitě, a to znamená o nerovném rozdělení při mezitím už (ve velké míře) rovných předpokladech daných vzděláním.“

Jako lidé jsme definováni dvěma hlavními oblastmi našich životů: rodinou a prací. Jak jsme již uvedli výše (viz 5.1), tyto dva světy se navzájem prolínají a ovlivňují. Stejně tak jako se promítá práce do našich rodinných životů, kdy je čas strávený s rodinou podmíněn časem stráveným v práci, tak také naše rodinná situace se promítne v naší kariéře. Toto téma je především popisováno z hlediska diskriminace žen v oblasti profesního života. V životě ženy se opravdu tyto dva faktory podmiňují více než v životě muže v tom smyslu, že žena musí opravdu počítat, pokud chce mít dítě, s určitým omezením v kariéře spojeným s nástupem na mateřskou dovolenou. Muž je v tomto smyslu popisován jako ten, kdo se takto radikálně rozhodovat nemusí. Má automaticky obojí – kariéru i fungující rodinu, o jejíž řádný chod se stará žena. Jak jsme však již popsali, muž také stojí před určitým rozhodováním, kdy si např. volí, zda chce spíše finančně zaštiťovat svou rodinu a ženu, která zůstává v domácnosti, a být tak ochuzen o spoustu okamžiků strávených se svými nejbližšími, anebo zda omezí finanční příjem a bude do své rodiny investovat jinak – časem a svou přítomností. Samozřejmě, že spousta mužů a žen před takto svobodnou volbou nestojí. Ať už jsou svázáni faktem, že jejich zaměstnání je velmi náročné časově a zároveň s malým finančním výsledkem, nebo podlehnou nárokům kultury a společnosti a pouze plní své role – žena roli pečovatelky v domácnosti a muž roli živitele – aniž by se zamysleli nad tím, co opravdu chtějí. Důvodů, proč se ani v dnešní době nemůžeme o svém životě svobodně rozhodnout, je spousta.

Muži mají ve svém profesním životě náskok v tom, že nemusí čelit rozčleněné kariéře, kterou absolvují ženy s dětmi a kterou je mnohem těžší vystavět a udržet v určité linii. Kromě toho se zaměstnané ženy musí ve srovnání se zaměstnanými muži většinou vyrovnat s dvojitou pracovní směnou. Domácí práce jsou přitom činností, kterou můžou

zastávat oba partneři bez ohledu na jejich pohlaví, narodil např. od rození dětí, což je činnost čistě biologická, a připadá výhradně ženám.¹⁵

Meadová (1967, s. 335-336) upozorňuje, že žena si volí manželství, mateřství, ale to neznamená, že si tak automaticky volí i kompletní péči o domácnost. „Je to jako kdyby si muž naplánoval život takto – být účetním nebo právníkem nebo pilotem – a pak musel dodat: ‚Do té doby než se ožením, samozřejmě.‘ ‚Proč?‘ ‚Protože potom budu muset být farmářem. Je to lepší pro děti, víš.“

Další nevýhodou je, že ženy péčí o děti a domácnost zpomalují svůj profesní růst, a důsledkem je potom skutečně jejich nižší kvalifikace a předpoklady pro vykonávání dané pozice. Je tedy potřeba zvýšit prestiž žen ve společnosti a zároveň posílit úlohu muže v rodině. (Asklöf, Strandberg, Wenander, 2003, s. 9)

Hlavní překážkou proti zlepšení stavu v této problematice je podle našeho názoru nátlak společnosti, který nás od dětství vede ke konkrétnímu pochopení světů obou pohlaví. Kdyby dostal člověk možnost si v dětství vytvořit nezaujatý postoj k této tématice, což by samozřejmě souviselo s osvíceným přístupem rodičů, možná by se nemuselo tak usilovně bojovat s jeho rigidními názory v dospělosti. Můžeme namítnout, že člověk v podstatě takovouto možnost měl na počátku své existence, kdy ještě žádná kulturní pravidla neexistovala, a mohl tedy jednat přirozeně. Tento člověk si nastavil ekonomicky výhodný model toho, že každé pohlaví se specializovalo na jeden okruh činností – ženy na práci okolo domácnosti, poblíž domova a péči o děti, a muž na lov a na aktivity od domova odtržené. Ovšem původní prostředí, ve kterém bylo takovéto rozlišení rolí výhodné, se prostředí, ve kterém se pohybujeme dnes, už příliš nepodobá. Pokud se společnost tak často odvolává na přirozenou pozici mužů a žen a rozšiřuje obavy o celou kulturu, v případě, že by se měly tyto původní role pozměnit, pak je tedy třeba řešit problematiku přirozeného prostředí pro člověka v její komplexnosti. Zamyslet se nad celkovým prostředím, ve kterém člověk dnes žije a pro které nebyl původně vůbec „nastaven“ a ne

¹⁵ Dnes je s domácností spojena spíše psychická zátěž než fyzická. To zároveň platí i pro práci mimo domov.

alibisticky vytrhávat z této problematiky pouze téma mužů a žen. Toto je podle našeho názoru jeden z největších rozporů dnešní společnosti v řešené problematice.

Podle představitele tzv. teorie racionální volby G. S. Beckera, jehož uvádějí Hamplová, Rychtaříková a Pikálková (2003, s. 13), je pro rodinu vždy výhodná dělba práce a to, aby každý z partnerů rozvíjel jiný typ lidského kapitálu. Becker tento přístup vysvětluje na příkladu dvou lidí, kteří mají stejné předpoklady pracovat v domácnosti i stejné předpoklady uspět na trhu placené práce. „Pokud tito dva lidé budou věnovat placenému zaměstnání x hodin, výsledek bude stejný, jako když jeden z nich stráví v placeném zaměstnání $2x$ hodin a druhý se bude plně věnovat domácnosti. Pokud ovšem každý z nich začne investovat do specializovaného kapitálu, zvýší se efektivita obou a vzroste i celkový ‚produkt‘ domácnosti.“

Pokud bychom zvážili variantu, že by byla naplněna přání feministů, a o rodinu – ve smyslu domácnosti a opatrování dětí – by se dělili manželé rovným dílem, mohlo by to také vést k tomu, že pokud by nyní nemohl ani jeden z partnerů věnovat své práci většinový podíl svého života, nemohl by si vrcholovou kariéru vybudovat ani jeden z nich. Pokud by rodina nebyla schopna takovýto důsledek přijmout, a tím se potažmo smířit i s nižším finančním příjmem, který by vznikl ku prospěchu rozšíření možnosti času stráveného rodinou společně, mělo by tedy teoreticky dojít k demokratickému rozhodnutí, kdo z manželů má větší právo věnovat více času práci a kdo z nich se bude většinově starat o chod domácnosti. Tady by nejspíš zaznamenal přístup rovnosti jedinců silnou trhlinu, protože by určitě nebylo jednoduché vytvořit nějaký klíč k určení míry schopností obou partnerů a podle toho, kdo by měl lepší předpoklady pro rozvoj kariéry, rozhodnout, kdo bude ten, který ustoupí a dá možnost partnerovi profesně se rozvinout na úkor jeho kariéry vlastní. Nejsou na to žádné společenské normy ani zákony.

Na těchto vyhraněných teoriích vidíme, do jakých absurdit by mohl boj za rovnoprávnost zajít, pokud bychom z něj vypreparovali lidský přístup a lidské potřeby, respekt a lásku, s nimiž je potřeba k takovýmto rozhodnutím přistupovat. Záleží na dohodě

obou partnerů. Důležitá je však především možnost svobodné volby bez obav ze společenských sankcí.

Havlík a Kot'a (2002, s. 72) uvádějí popis typů kariéry v rodině podle Ivo Možného:

- „Dvoukariérová rodina“ může být ve výchově úspěšná, jestliže dokáže mobilizovat podobnou houževnatost a schopnosti i zdroje jako v profesi i do organizování výchovy a vztahů v rodině.
- „Dvouosobní kariéra“ – oba řeší rozpor úspěchu v práci a ve výchově podporou kariéry jednoho – ne vždy, ale obvykle muže. Rizikem je pokušení nositele kariéry zradit tuto solidaritu.
- Zatímco předchozí dva typy se týkají spíše úzké skupiny rodin s vysokým profesním statutem, většina rodin je „dvoupříjmových“, kde profese není nutně pro oba zdrojem osobnostní identity.

„Totální“ rozdělení práce tzn., že žena pečuje o domácnost a děti a muž pracuje mimo domov, může vést také k nedorozuměním mezi nimi a k znevažování práce druhého z nedostatku zkušeností s prací v „druhém světě“. Meadová (1967, s. 335) o tom píše: „Její manžel si myslí, že ona má naprostou volnost v plánování svého času a závidí jí; ona vidí, že on má pevnou pracovní dobu a závidí mu... oba se cítí nespokojeni a inklinují k tomu být nedůtkliví k nespokojenosti druhého.“

5.3 Situace v ČR

V západním světě má postavení ženy ve strukturách práce a rodiny už přeci jen rovnoprávnější charakter a asymetrický model dělby práce v rodině se postupně vyrovnává. Ačkoli zaměstnanost žen v ČR také významně zasáhla nejen do života každé konkrétní rodiny, ale ovlivnila i sociální vzorce chování mužů a žen, v české společnosti jsou kroky směrem k této rovnoprávnosti pozvolnější. (Čermáková, 2002a)

Jedněmi z důležitých specifik naší země jsou samozřejmě desetiletí strávená v socialistickém režimu. Existují různé rozborů toho, jak se choval totalitní režim tzv. socialismu k ženám a mužům a jaký genderový model prosazoval. Blažek (1999, s. 196-198) k přístupu k ženám píše toto: „...v jejich způsobu života ‚odhalil‘ přežitek... jako ‚vysvobození‘ vnucoval ‚vyrovnání rozdílů‘... žena se měla stát co nejvíc mužská... dostala uniformu montérek nebo pracovních plášťů... Matky bylo nutno oddělit od domova a od dětí, ty předat do péče jeslí, školek a škol, matky pak vypudit do továren a kanceláří a svěřit je mistrům a šéfům.“ Dále poznamenává, že to, že totalita preferovala mužský model jakožto více „pokrokový“, vůbec neznamenovalo, že tento pól „vyhrál“. „Být totalitním režimem hýčkán je ve svých důsledcích srovnatelně zhoubné jako jím být utlačován... Z mužství i z ženství se v totalitárním světě rozvinuly negativní potenciality obou těchto rolí.“

České ženy mají ale i řadu specifických výhod, které je odlišují od pracujících žen v jiných zemích (Čermáková, 1999, s. 56):

- podíl pracujících žen je vysoký, zaměstnavatelé jsou „adaptováni“ na ženskou pracovní sílu
- individuálně se dokázala diferencovaná část ženské populace dobře adaptovat na trhu práce jako třeba advokátky, notářky, podnikatelky, manažerky, daňové poradkyně, vedoucí důležitých provozů v soukromých firmách atd., tedy i v profesích, které se v ČR před rokem 1989 vůbec nevyskytovaly nebo mají zcela nový obsah činnosti

5.4 Podmíněnost mužů a nepodmíněnost žen

Jak jsme již zmínili dříve, tato hypotéza může podle našeho názoru odhalovat jednu z hlavních příčin, proč se ženy tak pomalu a obtížně prosazují ve vysokých pracovních pozicích. Muži se mohou obávat nedosažení či ztráty toho, na co byli celý život společností připravováni, totiž v určitém smyslu nadřazeného postavení, jak ve veřejné, tak v soukromé

sféře. Tato obava a zároveň uvědomění si propojenosti sféry veřejné a soukromé, může být příčinou žalostného zastoupení žen ve vedoucích funkcích.

Zde můžeme tedy rozvést analogii od podmíněnosti mužského postavení ve veřejné sféře ke stejné podmíněnosti ve sféře soukromé, kdy je muž většinou nucen si přízeň vybojovat a poté udržovat vhodným jednáním. Pokud by se od norem vhodného jednání oddálil, riskuje ztrátu přízně. Celým jeho životem prochází tedy jakási podmíněnost jeho chování v souvislosti s tím, jaké postavení si získá. Žena je v soukromé sféře většinou na druhé straně. Je to většinou ona, kdo rozhoduje o existenci či neexistenci vztahu – především v jeho počátcích – kdo posuzuje a vybírá si. Ve veřejné oblasti je tomu jinak. Zde je žena ve stejné podmínce jako muž. Možná dokonce větší, protože ve vztahu ke společenské či pracovní pozici je především vymezena jako žena, což s sebou přináší řadu nevýhod. Žena však nemá sféru osobní – partnerství a rodina – a veřejnou – práce mimo domov – propojenu tak, jako muž, což jí umožňuje neúspěchy v těchto dvou oblastech od sebe oddělovat a vnímat je jako navzájem nepodmíněné, a může tak snáze jedním kompenzovat druhé. Muži nemají takovou příležitost si nedostatečnou kariéru vynahrazovat v soukromé sféře a především to od nich společnost neočekává. Ženy mají podle našeho názoru v tomto smyslu flexibilnější životní postavení.

To, že se muži nechtějí vzdát vedoucích pozic ve prospěch času stráveného doma s dětmi, a to, že se do této sféry chtějí dostat i ženy, je podle našeho názoru ovlivněno nastavením celé společnosti. Těžko by se asi hledal pár, kde by si oba partneři přáli zůstat doma s dětmi a vytvářet jim domácí zázemí. Většinou se nehledá kompromis, jak to udělat, aby mohli být oba partneři co nejvíce doma a pozorovat, jak jejich dítě dělá první krůčky, ale snaží se to udělat tak, aby oba mohli vykonávat tzv. kreativní práci, tzn. práci mimo domov. Zde jsme opět u otázky biologie a kultury. Vystává zde otázka, zda není potřeba seberealizace – naplňovaná prací mimo domov – potřebou vykonstruovanou až moderní dobou, která je nyní vnímána jako jedna z potřeb základních, a jestli zde tedy nedochází opět k převleku ryze kulturní konstrukce konkrétní společnosti určité doby za biologickou danost. Podle našeho názoru spíše záleží na tom, co společnost v té které době zrovna více oceňuje. Jestli rodinu a péči nebo kariéru a úspěch. Pokud bychom se na toto téma podívali

s trochou nadsázky, mohli bychom říci, že kdyby naše společnost více adorovala rodinu v jejím původním smyslu, zvedla by se tím prestiž práce v domácnosti a péče o děti a možná bychom se dočkali mužských hnutí za možnost větší participace na rodinném životě.

Jak už jsme zmínili, samozřejmě ne všechny páry mají vůbec možnost uvažovat o tom, zda zůstane doma žena či muž nebo jestli to sami chtějí či ne. Většina domácností potřebuje příjmy dva. Pokud tedy o této situaci mluvíme, máme na mysli spíše rodiny, kde by bylo dostatečné, aby pracoval pouze jeden z partnerů, a kde tedy možnost volby existuje, a u běžné rodiny ze střední vrstvy, máme na mysli období těch zhruba tří let, po které by měl jeden z rodičů s dítětem být.

Na závěr této kapitoly bychom si vypůjčili termín, který uvádí R. Wright (1995), a totiž pojem „naturalistický omyl“. Ten poukazuje na fakt, že z toho, že něco existuje, máme tendenci odvozovat, že by to tak být mělo a že je to neměnné.

Dá se to aplikovat i na naše téma, tedy na pozici muže a ženy ve veřejné i v soukromé sféře, kdy až příliš často jako zástupci konkrétního pohlaví pouze plyneme s nastavenou kulturou jako s neměnným řádem, aniž bychom si uvědomili, že často jde jen o jedno z možných řešení. Upozornili bychom hlavně na nedořešený systém propojení rodinného a pracovního života, který postihuje obě pohlaví.

6 CIZINEC V MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH PROFESÍCH

Další oblastí, ve které můžeme ženy a muže vnímat jako dvě cizinecké kultury je oblast specifických profesí, které jsou společností definovány jako obvyklé či neobvyklé nebo dokonce jako vhodné či nevhodné pro konkrétního jedince právě v závislosti na jeho pohlaví.

Zde se můžeme vrátit k teorii antropoložky M. Douglasové (2002) o „nemístném“ a jeho společenské eliminaci. Tuto teorii by bylo možné aplikovat na všechny složky mužské a ženské kultury a i na předcházející kapitolu o tendenci společnosti přidělovat určité „místo“ mužům – práce mimo domov – a ženám – domácnost a rodina – a její nedůvěře k mísení těchto pozic. Podle této teorie bychom mohli určit tři kategorie profesí: mužské, ženské a neutrální. Jako příklad profese typické pro muže zmíníme např. těžké manuální práce či politickou sféru, mezi profese spojované spíše se ženami patří např. nižší školství či práce v kosmetických salónech a za genderově neutrální prostor lze v dnešní době považovat např. prostředí umění či žurnalistiku. Pokud se muž nebo žena ocitnou v prostředí, které je připisováno spíše druhému pohlaví, dnešní společnost to stále spíše toleruje, než akceptuje.

Důležitou roli hraje také fakt, že když se ocitne muž či žena v prostředí typickém pro druhé pohlaví, je svázán/a pravidly, které zde toto pohlaví nastavilo a nemůže poddat plný výkon v souladu se svým jedinečným přístupem.

Rozšířené stereotypy, které se týkají vrozené pasivity žen a jejich větší smířlivosti s jednotvárnými pracemi, ospravedlňovaly to, že ženám byly obvykle nabízeny nudné, opakující se práce. Stejně tak přesvědčení, že ženy pracují pouze do té doby, než se vdají, bylo používáno jako ospravedlnění jejich nízkých mezd. Ženy byly od počátku doby, kdy se začaly uplatňovat v profesním světě, koncentrovány do nízkostatusových pozic, mnoho profesí jim bylo uzavřeno, dělily se o pracovní úvazky a stávaly se jakýmsi pohotovostním rezervoárem pracovních sil – např. pro případ války, kdy muži bojovali a pracovat nemohli. (Renzetti, Curran, 2003, s. 268-270)

Meadová uvádí (1967, s. 372, 321), že každá známá společnost vytváří určité umělé rozdělení pracovních schopností v závislosti na pohlaví. Jedna z forem, jak to udělat, je popírat škálu rozdílností v rámci jednoho pohlaví. Zároveň také hovoří o tzv. „servisních“ profesích typických pro ženy.

6.1 Genderová diskriminace v podnicích

Beauvoirová (1966, s. 65) uvádí: „Muži i ženy se stavějí stejně odmítavě k tomu, aby byli podřízeni ženě.“

V rovině genderové diskriminace existuje několik fenoménů rozšířených v podnicích. Například tzv. oborové nebo podnikové segregace na základě pohlaví, kdy dochází k tomu, že ženy a muži zastávají v určitém oboru nebo podniku stejnou nebo podobnou pozici, ale náplň jejich práce je ve skutečnosti jiná. Ženy se v rámci oboru také většinou soustředí v hůře placených pozicích s menší prestiží. S tím souvisí také fakt, že prestiž a výdělky zaměstnanců rostou s procentuálním zastoupením mužů v daném zaměstnání a naopak, a vytváří se tak jev, který podporuje tzv. „ženská“ a „mužská“ zaměstnání. (Renzetti, Curran, 2003, s. 280-298)

Čermáková (2002b, s. 6) poznamenává, že muži – studenti lépe využívají spektra nabízených studijních míst: „Jejich strategie je v mnoha směrech lepší než strategie žen: tam, kde se jich hlásí nejvíce (absolutně), také nejvíce uchazečů berou – technika, a tam, kde se hlásí významně více žen než mužů, mají výhodu „token“, získávají neviditelný, ale účinný bod za své pohlaví (společenské vědy – například).“

To znovu souvisí s tím, že muž společně se svým genderovým zařazením s sebou přináší i předpoklad zvýšení prestiže konkrétního oboru. Muži mají tedy díky tomuto fenoménu snazší přístup do pozic, které jsou obsazovány většinou ženami, než je tomu naopak u žen. Dá se tedy říci, že u mužů společnost podporuje nejen vertikální, ale i horizontální profesní rozmach a že je tedy podporuje v placené práci obecně. Přesto se

muž, stejně jako žena, ocitá při nástupu do určitých pozic v situaci cizince, který si musí svou přítomnost obhájit před společenským hodnocením a očekáváním.

Ve světě profesní kariéry jsou dnes velmi zajímavými fenomény také tzv. „skleněný strop“ pro ženy a „skleněný výtah“ pro muže. „Skleněný strop“ symbolizuje určité společenské bariéry, které zabraňují ženám v kariérovém postupu. Ženy jako by byly stále tímto „stropem“ blokovány a odkazovány do určitých pracovních-sociálních pozic, které není společností žádáno překročit. Muže naopak společnost vidí ve vysokých pozicích ráda, a proto je vybízí k ambicióznímu přístupu v zaměstnání a k neustálé snaze o postup. Poskytuje jim proto také opačnou službu, a to jakýsi „skleněný výtah“, který jim má tuto společensky doporučovanou cestu usnadnit a urychlit. (Renzetti, Curran, 2003, s. 282)

Ač se služba „skleněného výtahu“ může jevit jako velmi výhodná a ve srovnání se „službou“ poskytovanou ženám diskriminující, je třeba si uvědomit, že výhodná může být pouze pro ty muže, které tento způsob života uspokojuje. Pokud si muž v životě zvolil jiné hodnoty, než je kariéra a materiální cíle, je nucen nejprve těmto tlakům zespoda, které na něj společnost jako na primárního živitele rodiny vyvíjí, odolávat a pokud nadobro a oficiálně odmítne vydat se cestou budování kariérového růstu, například volbou finančně nelukrativního zaměstnání, které jeho samotného ale uspokojuje, ta samá společnost, která byla tak velkoryse připravená mu usnadnit profesní budoucnost, ho může velmi tvrdě odsoudit jako toho, který neobstál či zklamal.

Firmy někdy také dávají přednost zaměstnancům, kteří jsou ve svazku manželském, protože jsou v pracovní sféře stabilnější, nebo zcela odmítají zaměstnávat vdané ženy, protože mají příliš mnoho osobních problémů a povinností, které souvisejí s rodinou. (Meadová, 1967, s. 349)

Mezi zaměstnavateli panuje často až absurdní přístup jak k ženám, tak mužům, a sice že z období, kdy je žena těhotná a má malé dítě a muž je v pozici jediného a zásadního živitele celé rodiny – toto období trvá při jednom dítěti cca tři roky – se odvozuje veškerý vývoj jejich kariéry před i dlouho po narození dítěte. Žena je od počátku brána jako potenciální

matka, a tedy jako někdo, pro koho není zaměstnání „vším“. Důvody jsou přitom mateřská dovolená, udržování domácnosti, péče o nemocné dítě apod. Muž je zase apriori brán jako ten, který by měl ze svého příjmu zajistit celou rodinu, bez ohledu na to, v jaké rodinné situaci se nachází. Zároveň s tím, že se předpokládá, že žena bude chtít založit rodinu a pečovat o ní a muž bude chtít založit rodinu a finančně jí zabezpečit, nezohledňují se příliš jiné aspekty mužského a ženského života, jako může být bezdětnost ženy či časové potřeby muže-otce. Z těchto rozšířených přístupů vyplývá, že společnost je stále málo flexibilní ke konkrétním životním situacím jednotlivců a že jsou tím postiženi jak ženy, tak i muži.

6.1.1 Genderové stereotypy na pracovišti

Radikální pohled na situaci žen ve světě managementu uvádí Connell (2002, p. 101, překlad autorka): „Aby mohly ženy manažerky v tomto světě vůbec přežít, musí přeorientovat své životy v domácnosti stejně, jako by se měly zbavovat odpovědnosti za péči o děti, vaření a domácí práce.“ Connell také zmiňuje Wajcmanovou, která říká, že nenalézá nic pravdivého na obecně rozšířené představě, že pokud ženy vstoupí do světa managementu, přináší do tohoto oboru automaticky více péče, starostlivosti nebo „lidského“ přístupu.

Čermáková (1999, s. 54) píše, že chová-li se žena ve vedoucí funkci jako muž, ještě to neznamená, že bude v tomto prostředí adekvátně přijata. Může se také dostat do situace, kdy pro její pozici a roli neexistuje model vzorového chování na bázi femininního archetypu.

Samotný fakt, že muži nebo ženy přijmou některé znaky nové „kultury“ – mužské nebo ženské – v jejímž většinovém prostředí chtějí působit, tedy zřejmě ještě neznamená, že budou v nové roli automaticky akceptováni. Ačkoli se přizpůsobí novým pravidlům a vykazují znaky chování shodné s žádoucím prostředím, mohou být často dále vnímáni jako „nováčci“ či „cizinci“. Nestačí pouze kopírovat mužský či ženský model, ale je důležité vytvořit status pro vlastní pohlaví v konkrétní roli – muže v „ženském“ prostředí a naopak

– tak, aby odpadl pocit, že muž či žena zde není na svém místě. Zde platí zároveň pravidlo, že čím více mají muži či ženy v dané pozici předchůdců stejného pohlaví, tím menším překážkám ze strany společnosti či zaměstnavatelů jsou nuceni čelit.

Vhodný antropologický termín, který bychom zde mohli použít, je termín „kulturní šok“ (např. Murphy, 1998, s. 215-216), k němuž dochází tehdy, „...když je osoba odloučena od svého vlastního systému kulturních a jazykových významů a nalezne se v situaci nebo ve světě, v němž jsou významy slov a činů buď zvláštní, nebo zcela cizí.“

Tento termín můžeme aplikovat i na situaci setkání se zástupci kultury opačného pohlaví. Kromě střetu na poli manželství, který si rozebereme níže (viz kap. 7) může být typická například situace, kdy se žena dostane do pracovního prostředí, v němž početně převažují muži, například do již zmíněného prostředí politického. Pro muže pak může být takovým prostředím například základní školství. Zástupce pohlaví, které je tu v drtivé menšině, má dvě možnosti. Snažit se zachovat si svá specifika a pokoušet se z nich třeba i těžit, kdy však riskuje, že do společnosti nebude asimilován a může z ní být i zcela vytlačen, anebo přijme kulturní normy většiny, kdy zase hrozí, že ztratí nebo oslabí svou původní identitu. Nejefektivnějším řešením by nejspíš byla prvotní snaha o vnímání nového prostředí tak, jak je nastaveno, a až po nějaké době, kdy kulturu více poznáme, pozvolné pokusy o její obohacení vlastní odlišností.

6.1.2 Dva přístupy organizací k diskriminaci

Těmito dvěma přístupy, které jsme předznamenalí v nadpise, jsou podle Armstronga (1999, s. 187, 838-839) tzv. politika „řízení rozmanitosti“ a politika „stejně příležitosti“. Politika řízení rozmanitosti bere v úvahu, že mezi zaměstnanci jsou rozdíly a že tyto rozdíly, pokud jsou správně řízeny, umožňují výkonnější a efektivnější práci. Řízení rozmanitosti je pojem, který uznává výhody získané z rozdílů. Liší se od pojetí „stejně příležitosti“, jehož cílem je zabránit diskriminaci a které předpokládá, že lidé by v organizaci měli splynout. Často také spoléhá na pozitivní kroky, tedy tzv. pozitivní

diskriminaci. Oba přístupy mají zdůraznit potřebu eliminovat předpojatost v takových oblastech, jako je výběr zaměstnanců, jejich povyšování, hodnocení, odměňování či příležitosti k dalšímu vzdělávání, ale každý trochu jiným způsobem, kdy ideálním řešením by bylo spojení obou těchto záměrů.

Mezi oběma pohlavími – ale i v rámci nich samotných – existuje jak faktor rozmanitosti, tak jednoty. Z obou dvou lze těžit to lepší, ale to souvisí s předpokladem, že oba póly bez předsudků přijmeme takové, jaké jsou, tedy jako neměnitelné. Nebudeme se snažit setřít rozmanitost ani popírat jednotu. Jedině tak můžeme dosáhnout opravdu rovnoprávné participace obou pohlaví.

V této problematice je také důležité rozlišení pojmů „diskriminace“ a „zohlednění“ rozmanitosti. Pokud bude mezi těmito dvěma pojmy obsahový zmatek, nebude ani zaměstnanec ani zaměstnavatel spokojen.

6.2 Učitelská profese jako příklad genderově specifického prostředí

Přístup širokých mas ke vzdělání měl v konečném důsledku vliv i na utváření učitelské profese. Hlavně ženám se otevřel nový prostor pro profesionální uplatnění v roli učitelek. V první polovině 19. století však převažovali v učitelském povolání muži, kteří na něj pohlíželi jako na užitečný zdroj vedlejšího příjmu. S postupnou urbanizací a rostoucími nároky industriální společnosti na úroveň vzdělání se učitelství stalo povoláním na plný úvazek, učitelské mzdy však stále nestačily k uživení rodiny. Vedení škol proto začalo zaměstnávat více žen, které mohly účinně a přitom levně zprostředkovávat vzdělání masám. Ženám byly vypláceny o 40% nižší mzdy, protože se předpokládalo, že finančně zajišťují pouze samy sebe. Pro ženy tmavé pleti, které vlastně podléhaly diskriminaci dvojí – rasové a podle pohlaví – představovalo učitelství zvláště přitažlivou volbu povolání. Přestože většina z nich z ekonomických důvodů pracovat mimo domov musela, často se mohly uplatnit jen jako domácí služky. Učitelským povoláním si zvýšily status a životní úroveň. Za těchto okolností není divu, že učitelství se ještě před koncem 19. století stalo

„ženským“ povoláním. Učitelství fungovalo až do hloubky 20. století jako jeden z mála kanálů vzestupné sociální mobility pro bílé i černošské ženy. (Renzetti, Curran, 2003, s. 126-127)

Feminizace je dnes, vedle stárnutí pedagogů, jedním z nejvýznamnějších znaků, které utvářejí naše nižší školství, a které předurčují i vzájemné vztahy ve školách. (Podlahová, 2004, s. 38) Otázkou také je, zda hlavní příčinou toho, že učitelé v základním a středním školství mají v dnešní době tak nízký sociální status, je právě vysoká feminizace zaměstnanců v této oblasti a zda by se s větším zastoupením mužů situace zlepšila.

Poukazuje se také na to, že učitelské povolání se jeví atraktivní z hlediska určitého životního stylu. Na základě podmínek, které sféra školství nabízí, si učitelské povolání častěji volí specifická skupina žen a mužů, jejíž způsob života může být silněji orientován spíše na rodinu. Toto povolání umožňuje pevně danou pracovní dobu bez častých přesčasů, volné víkendy a prázdniny, které tak rodiče mohou sdílet s dětmi. To je zřejmě další z faktorů, proč je tato oblast připisována spíše ženám a proč si ji samy ženy častěji volí. Důvodem je opět společenské očekávání, že žena je v rodině tím, kdo dětem věnuje více času. Nehledě na to, že při tomto povolání má žena možnost se věnovat dětem nejen svým – ve volném čase, ale i dětem ve své třídě – v pracovní době, což je pro společnost zřejmě ideálním obrazem.

Obecné povědomí předpokládá, že ženy jsou vychovatelky a pečovatelky „od přírody“.¹⁶ Dovednosti učitelek především z mateřských škol jsou proto velmi málo hodnoceny. (Renzetti, Curran, 2003, s. 307)

Čím více je pak podstata učitelství spatřována ve vzdělávání a předávání poznatků, tím větší je zastoupení mužů. Naopak čím více je učitelství spojováno s výchovou dětí a

¹⁶ Pokud jedna žena opustí domov a jde do práce, musí jiná žena nahradit její místo. Tím jsou myšleny právě zaměstnankyně ve školkách, družinách, různé paní a slečny na hlídání. (Meadová 1967, s. 336)

budováním základů čtenářské a matematické gramotnosti, tím větší je zastoupení žen. (Smetáčková-Moravcová, 2002, s. 15-16)

M. Čermáková (2002, s. 2) k tomuto tématu píše, že ve všech strukturách vzdělávacího systému dnes zůstávají zakonzervovány rozdíly mezi muži a ženami, které více či méně kopírují vývoj školské soustavy před rokem 1990. Říká, že školství absorbuje tzv. typické ženské profese – učitelství, vychovatelství, pečovatelské služby – se všemi průvodními znaky, které sebou tato charakteristika nese. Genderová struktura řídicích pozic vypovídá o zvýhodňování mužů, zrovna tak jako nízký podíl žen ve vrcholových pozicích hierarchie vysokých škol.

Školství je tedy typickým odvětvím simulujícím tradiční genderové rozvržení společnosti. I když je v něm zastoupena většina žen, vedoucí a rozhodující pozice vykonávají muži.

Sféra vzdělávání ovlivňuje naše téma hned v několika úrovních. Jak jsme již zmínili (viz kap. 1), šlo o jeden ze základních požadavků ženských hnutí – rovnost v přístupu ke vzdělávání – a to už od jejich vzniku. Oblast vzdělávání je typickou oblastí genderově příslušnou ženám pro profesi podle jejich obecných dispozic, jak jsme právě rozebrali. A konečně sféra vzdělávání by měla být nedílnou součástí plánu nápravy genderových nerovností ve společnosti.

To, aby se celý školský systém sjednotil v myšlence potírání jakékoli diskriminace, závisí jednak na komplexním propracování školského systému – náplň učebních osnov, učebnic, v souhrně s názory a postoji učitelů, a také na celkovém nastavení společnosti. Lépe řečeno: školský systém a systém celé společnosti jsou a vždy byly na sobě závislé a navzájem se podmiňují. To znamená, že nemohou mít oba dva výrazně odlišné koncepce. Systém vzdělávání byl vždy poplatný době a dobovým vedoucím ideologiím a naopak tyto ideologie používaly systém vzdělávání k propagování svých potřeb. Školský systém je možné popsat jako jakéhosi zmenšeného zástupce celé společnosti, se všemi jejími průvodními znaky. Funguje zde ve zmenšené podobě stejná hierarchie – ženy se málokdy

dostanou na vedoucí místa a muži jsou v nich naopak vítáni, dělba práce – ženy spíše vychovávají a muži spíše vzdělávají, či potírání diskriminace pouze „de iure“ – integrování dětí bez většího zájmu o specifika genderové problematiky. Myslíme si, že pokud by cílem společnosti byla opravdová snaha o odstraňování diskriminací, a to nejen ve formální sféře, bylo by velmi efektivní, kdyby došlo ke spolupráci těchto dvou systémů – společnosti a školství, protože kulturní a společenské ideje se historicky vždy nejlépe šířily pomocí propracované školské soustavy.¹⁷

6.3 Srovnání dělby práce v soukromé a veřejné sféře

Mezi dělbou práce v domácnosti a v profesním životě můžeme vést jasnou analogii. Při rozdělení úkolů muže a ženy v rodině je to z drtivé většiny žena, kdo zajišťuje jakési zázemí, provádí běžné nekreativní činnosti, na kterých muž staví určitou nadstavbu, v tomto případě má více času na svou práci, která s domácností nesouvisí, a která je společensky významněji hodnocena. U dělení práce v celé společnosti je to vlastně obdobné. Ženy z velké většiny zastávají opět funkce, které tvoří pro společnost určitou základnu, jež je pro její fungování nezbytná, a přesto většinově užívá mnohem menší prestiže – stejně jako základna v domácnosti. Máme na mysli taková zaměstnání, jako jsou sekretářky, učitelky v mateřských a základních školách, zdravotní sestry v nemocnicích apod. Muži díky těmto „pomocným“ profesím mohou vykonávat funkce vyšší, které jsou spojeny i s vyšší prestiží a větším společenským uznáním, např. vedoucí pracovníci, ředitelé, profesori na vyšších stupních škol, specializovaní lékaři apod.

Stejně jako by muž nemohl odejít do práce, kdyby nemohl otevřít dveře, které by byly zabarikádované odpadky, které nikdo nevyнесl, nebo se zavřít v pracovně a psát knihu,

¹⁷ T. G. Masaryk nepochyboval, že ženy jsou ve všem rovnocenné mužům, ale tato rovnocennost nevyklučovala odlišnost mezi pohlavími. Tvrdil, že žena má stejná práva jako muž rozvíjet své schopnosti. V duchu své humanistické filozofie se domníval, že spolupráci je třeba kultivovat prostřednictvím výchovy a vzdělávání (Osvaldová, 2004, s. 28)

kdyby někdo mezitím nezabavil děti, nemohl by vykonávat svou funkci naplno ani manažer, kdyby mu někdo nehlídal časový rozvrh schůzek nebo chirurg, kterému by nikdo nepodal skalpel, anebo by vysokoškolský profesor nemohl vysvětlovat teorii relativity, kdyby jeho studenti nevěděli, kolik je jedna a jedna. Kdyby tomu tak nebylo, práce by byla nepoměrně zdlouhavější, protože by bylo potřeba vytvářet a udržovat i onu základnu, a na kreativní činnost by tedy zbylo mnohem méně času.

Když se na takovýto popis dělby práce v rodině a ve společnosti podíváme, spousta z nás by zde problém diskriminace najít nemusela. Proč by každý nemohl dělat to, v čem je dobrý a k čemu má snad i od přírody dané vlohy? Ovšem jedna věc tu určitě v pořádku není. Jak jsme již zmínili výše, podle našeho názoru není ani takový problém v druhu konané práce, jako v tom, s jakou společenskou prestiží a hodnocením je daná práce spojena. Když jsou na sobě společenské pozice mužů a žen v rodině i ve společnosti tak závislé a jedna se bez druhé neobejde, jak jsme si ukázali výše, proč má vždy jedna z nich, a už víme která, o tolik nižší finanční a především společenské ohodnocení? V tom je, podle našeho názoru, hlavní problém dělby práce v naší kultuře, a to jak ve veřejné, tak v soukromé sféře.

6.4 Globalizuje mužská kultura ženskou?

Pokud jsme rozdělili kulturu ženskou a mužskou, můžeme se pokusit přirovnat jejich situaci k poměrům dnešní západní společnosti a společnostem ostatního světa. Probíhá dnes na úrovni genderu také určitá globalizace?

Západní kultura dnes učí o toleranci k odlišnosti – etnické, rasové..., ale ve skutečnosti si tyto odlišné kultury spíše přizpůsobuje kultuře vlastní a jejím potřebám. Spíše než odlišnost respektovat se snaží ji setřít a to zaváděním společného jazyka, norem, artefaktů, myšlení... Stejně tak naše „mužská“ kultura¹⁸ už po několik desetiletí hlásá rovnost

¹⁸ Pojem „mužská kultura“, který v práci používáme jsme si vysvětlili výše.

příležitostí pro obě pohlaví, ve skutečnosti se však ženy úspěšné v profesní kariéře spíše jen přizpůsobují mužským pravidlům. Pokud mužská kultura přijme ženy do řad těch, kteří se vážněji věnují kariéře, přizpůsobí si je tak, aby do mužské kultury zapadly. A používá k tomu stejné prostředky, jako západní společnost tzn., že vyžaduje společný jazyk, myšlení, normy atd. Např. ženy političky ve většině zemí prozatím příliš nevnášejí do politiky „ženský“ prvek, což by měl být hlavní důvod jejich zastoupení v této oblasti, ale snaží se spíše co nejlépe podřizovat mužským pravidlům, aby mohly takovéto funkce vůbec vykonávat. Pokud se žena kariéře nevěnuje, mužská kultura jí dovoluje více se lišit, protože v tomto případě neaspírají na stejné cíle – profese versus rodina.

Stejně tak je tomu i u cizince – pokud jde jen o turistu, který za pár dní odjede, je mu spíše dovoleno si zachovat svá specifika než v případě, že chce v zemi zůstat déle, případně zde pracovat apod. V druhém případě se totiž musí více přizpůsobit majoritní kultuře (viz i výše). Můžeme zde tedy vést určitou analogii od ženy v domácnosti k turistovi a od ženy usilující o vyšší kariéru k imigrantovi, přičemž místem návštěvy či imigrace je v tomto případě mužská kultura.

Použili jsme analogii západního euroamerického světa se světem mužským a většiny ostatního světa se světem ženským¹⁹, kdy první zmíněné kultury využívají často tzv. výhody „token“, tzn., že se snáze prosadí v různých, nejen profesních oblastech, protože s sebou přinášejí do daného prostředí větší prestiž a společenské ohodnocení (viz také výše). Kdežto druhé dva typy kultur si musí místo v oblastech, kde dominují mužská či euroamerická společnost spíše vybojovat přes nevýhodu prvního dojmu – jsem žena; jsem Ukrajinec apod.

Řešení je podle našeho názoru pro obě situace obdobné. Stejně jako by měla euroamerická společnost respektovat a chránit kulturní rozmanitost – jakož i kultury samy by se měly snažit si svou specifickou ochraňovat – stejně tak by měla obě pohlaví respektovat a chránit svou odlišnost a čerpat z ní pro společné cíle. To se samozřejmě

¹⁹ Samozřejmě jsme si vědomi, že smysl tohoto rozlišení světa nelze hlouběji rozebírat. Jde pouze o pomůcku k naší hypotéze.

realizuje těžko, pokud nás v tom společnost nejen nepodporuje, ale dokonce nám klade překážky.

V ekologické sféře platí, že všechny ekosystémy, které nejsou dostatečně pestré, jsou velmi zranitelné. Stejný postřeh můžeme aplikovat i na zastoupení obou pohlaví v různých profesích a prostředích. V téměř každé oblasti a profesi je výhodné zastoupení jednotlivců obou pohlaví – nemusí být podle našeho názoru ani kvótově vyrovnané. S vyloučením jednoho pohlaví ztrácí oblast určitou životní zkušenost a specifický pohled na věc.

7 PARTNERSTVÍ JAKO NOVÁ KULTURA

Soukromá sféra vztahů by měla být založena na rovnoprávném postavení obou jedinců ze všech zmiňovaných oblastí nejspíše. Bez ohledu na to, jakou formu později dostane dělba práce v rámci konkrétního partnerství a rodiny, oba jedinci by v něm měli mít stejná práva a povinnosti. Zároveň jsou si zde oba jedinci rovni i v pozicích cizinců, kteří oba vstupují do nového kulturního prostředí – partnerství. Rozhodne jednotlivé spojení dvou konkrétních jedinců, co z jejich dosavadní „kultury“ bude do této nové přijato a co bude naopak přebito prvkem kultury druhé.

V této práci budeme i nadále používat pojem „partnerství“, nikoli „manželství“, jako pojem slovu „manželství“ nadřazený, protože řešená problematika se týká párů sezdaných i nesezdaných.

Jako je každá kultura a každá bytost v ní jedinečná, jsou jedinečné i vztahy, které tyto bytosti vytvářejí a nelze je generalizovat a nasazovat na ně nějaký obecně platný a obecně fungující model. Pokud budeme od mužů a žen očekávat apriori vlastnosti stereotypně připisované jejich pohlaví, aniž bychom se snažili zjistit, jaká je doopravdy jejich podstata, můžeme o hodně přijít.

Meadová (1967, s. 4, 249-250) říká, že každý konkrétní pár se postupně učí, jak ve vztahu fungovat a co očekávat od toho druhého. Toto utváření vztahu připodobňuje k baletu mezi oběma pohlavími, který se už nedrží tradiční linie, a který je potřeba tvořit krok za krokem, za aktivního přispívání obou partnerů. Zde se oba partneři znovu učí, co to znamená být mužem a co ženou. Meadová připomíná, že každá domácnost je jiná a každé manželství – i když je uzavřeno v rámci jedné třídy, jedné skupiny – obsahuje kontrasty mezi partnery. Vždy jde o jedinečnou kombinaci dvou lidí. Způsob lásky, hádek, nedorozumění apod. si ale podle jejího názoru bude v každém partnerství podobný.

Instituci manželství definuje Meadová jako vzorec, v rámci kterého musí být rozděleny tendence mužů a žen v partnerství. Vzorec, v rámci kterého se musí muži učit hledat nové

formy spontaneity a ženy se musí učit ovlivňovat svou ochotu přijímání. V monogamních společnostech si muži stěžují na opadající spontaneitu v intimních vztazích s jednou ženou, a ženy si stěžují na přílišné požadavky svého muže. Ale v polygamních společnostech si muži stěžují na přílišné požadavky více žen a ženy se snaží s mužem strávit co nejvíce času. (tamtéž, s. 210) Na tomto místě můžeme zmínit důležitost určité rovnováhy v uspokojování potřeb svých a partnerových.

7.1 Faktory, které mají vliv na míru cizosti mezi partnery

V primitivních společnostech je jednotlivec ve výběru omezen malým počtem potenciálních partnerů, které si vybírá buď přímo ze stejného kmene, nebo z kmene sousedního. Většinu z nich zná od dětství a sdílí s nimi společensko-kulturní pravidla, takže v tomto případě je pocit cizinectví mezi mužem a ženou, kteří vstupují do společného manželství, oproti západní kultuře snížený.

Jedním z faktorů, který zjemňuje pocit cizosti mezi muži a ženami je také fakt, že i dnešní společnost je rozdělena podle určitých tříd a společenských oblastí a my si většinou podvědomě hledáme partnera, který pochází ze stejné kategorie – inteligence, finančního či sociálního zázemí apod. – jako my sami. Tím cíleně zmenšujeme prostor, ve kterém se střetáváme jako cizinci.

Dalším faktorem, který podle našeho názoru může omezit cizinecký rozměr v novém partnerství či manželství je neolokalita. Pokud se jeden z partnerů přestěhuje do teritoria, ve kterém druhý partner už nějakou dobu pobývá a které si tedy už určitým způsobem upravil, bude pro toho partnera, který se přistěhuje, pozice v budování společné kultury hned od počátku obtížnější.

K důležitým aspektům při budování partnerství patří také vypořádání se se svou a především partnerovou minulostí. S partnerem, stejně jako s cizincem, minulost nesdílíme a sebevětším citem nemůžeme léta prožitá odděleně plně postihnout. Domníváme se, že

zde platí opět pravidlo, že čím odlišnější naše minulost byla, tím obtížněji se s ní budeme navzájem vyrovnávat. Minulost – tedy vše, co se odehrálo do okamžiku seznámení – z nás činí cizince a její zdárné překonání a smíření se s ní závisí ve velké míře právě na rozsahu její odlišnosti mezi oběma partnery. Do této kapitoly by spadala například problematika partnerství, které je složeno ze zástupců různých zemí, náboženství, politických situací, ras apod. Samozřejmě zde hraje roli i různorodý způsob prožití dosavadního života v závislosti na odlišném charakteru a nátuře jedince.

Partneři nesdílejí tedy ve většině případů minulost, ale společná přítomnost a vize společné budoucnosti by jim měla napomáhat svou odlišnou minulost úspěšně překonat.

7.2 Partnerství jako nová kultura

V partnerství probíhá jakási druhá socializace či enkulturace. Jedinci se navzájem seznamují s odlišnými prvky vlastních kultur, a to mnohem intenzivněji, než tomu bylo do doby, než do nějakého vztahu vstoupili. Je zde důležitá vůle se znovu učit a nepodléhat jakémusi „genderovému etnocentrismu“. Manželství, respektive partnerství, je pak vlastně prostředím či institucí, kde dochází ke kumulaci střetů a difusi obou kultur. Střetávají se v něm všechny odlišné složky obou světů – mužského i ženského – a v koncentraci se zde utváří zcela nová, společná kultura, která obsahuje prvky obou intervenujících kultur. Ve veřejné sféře zasahuje do možností volby jedinců více společenské nastavení a očekávání (viz výše), ve vznikajícím manželství záleží spíše na konkrétních zástupcích obou pohlaví, jak se kultury navzájem ovlivní, které prvky si druhá kultura osvojí a které naopak před druhou prosadí. Mezi základní problémy, které je třeba vyřešit, patří mj. i postoj k dělbě práce a profesní kariéře obou partnerů (viz výše). Manželství je tedy institucionalizované prostředí vzniku nové „kultury“, prostředí kulturní difuze, které je ale stále velkou měrou ovlivňováno prostředím celospolečenským. Je velmi těžké a nikdy se neobejde bez překážek, žít způsobem, který naše společnost považuje za vybočení ze svých norem. V tomto ohledu se domníváme, že ačkoli je postupná změna společnosti vždy v rukou jedinců, mohla by být urychlena podporou a flexibilnějším nastavením celé společnosti.

Můžeme říci, že zamilování je první a zároveň velmi silnou fází akulturace mužské a ženské kultury. V tomto období často slepě přijímáme názory, hodnoty, prostředí, které je vlastní tomu druhému. Po čase jsme schopni větší reflexe a kritického nazírání a máme tendenci si spíše více hájit svou vlastní kulturu. Pro přijímání prvků z kultury druhého už v této fázi potřebujeme smysluplné argumenty. Jednotlivé fáze setkání mužské a ženské kultury – jak na bázi partnerství, tak i v různých situacích veřejného života – se dají připodobnit fázím, které prožíváme při střetu s jakoukoli odlišnou kulturou, která nás zaujala:

- 1) zaujetí neznámým, zvědavost, ale zároveň obavy a odstup
- 2) bližší seznámení, získání více informací
- 3) v případě kladného ohodnocení – nadšení exotickým až nekritičnost
- 4) v případě záporného ohodnocení – zavržení bez dalšího zájmu
- 5) ještě více informací, střízlivější pohled, znovuohodnocení všech charakteristik s větší racionalitou
- 6) přijetí kultury – s vlastními úpravami či bez nich – či její zavržení
- 7) v průběhu času a vývoje obou kultur aktualizace náhledu na kulturu a její opakované hodnocení

Partnerství či rodina je tedy novou kulturou, která vzniká kulturní difusí či akulturací kultury muže a ženy, kteří do partnerství vstupují. Vytváří se tu nový jazyk – specifické výrazy či hesla, které v kontextu chápou jen členové rodiny, způsob výchovy dětí, normy, hodnoty, styl stravování atd.

7.3 Společenská očekávání

Kultura, ve které žijeme, ovlivňuje všechny kategorie instituce manželství. Preferuje svazek mezi mužem a ženou, cíl manželství, který by měl prospívat společnosti, normy a pravidla, která jsou společensky uznávaná a jejich porušení různě sankcionována, potřeby materiální základny, která odpovídá těmto normám i výsledné výstupy z manželství.

Partneři zde mají tedy svobodnou vůli pouze do určité míry, a pokud by se příliš odchýlili od nastavení, které udává jejich kultura, museli by opět počítat s tím, že nebudou společností natolik podporováni.

Hamplová, Rychtaříková a Pikálková (2003, s. 16-17) zmiňují Ingleharta, který zasadil další fenomény dnešní doby – klesající sňatečnost a nižší podíl osob žijících v manželství – do kontextu obecnějšího přesunu od „materialistických“ k „postmaterialistickým“ hodnotám. Rodinu a rodinné hodnoty přiřadil k „materialistické“ orientaci, protože podle něj souvisejí s potřebou bezpečí a jistoty, a nesezdané soužití nebo život bez stálého partnera k „postmaterialistickému“ životnímu způsobu.

My se domníváme, že lze na tuto problematiku nahlédnout i jinak. Preference jiných hodnot než těch, které se vážou na kariéru a získávání dalších a dalších statků, tzn. orientace na rodinu v tom smyslu, aby spolu trávila co nejvíce času, bez ohledu na to, že nebudou tyto aktivity moci být nijak finančně náročné, bychom zařadili k „postmaterialistickému“ způsobu života. Orientaci na kariéru a obětování založení rodiny či času rodinného života potřebě rodinu neustále víc a víc finančně zajišťovat by pak patřilo k „materialistickému“ přístupu. Podle našeho názoru nezáleží tedy tolik na tom, zda se rozhodneme rodinu mít či nemít, ale spíše na tom, co nás k tomu vede a jakým způsobem pak své rozhodnutí naplňujeme. Podle této hypotézy je naše nynější kultura většinově materialistická.

Pro každou generaci jsou společností vytvořeny jiné podmínky, ve kterých partnerství vzniká, což mj. znamená, že nelze pouze přebírat modely svých rodičů, ale každá generace se musí znovu a znovu vypořádat s požadovaným nastavením této instituce, které přetrvává z generace minulé a s žádoucím pojetím posledních let. Zároveň je potřeba pochopit, co chtějí oba jedinci. Tyto tři faktory mohou být navíc často v rozporu.

Důležitou otázkou jsou také obecné ideální typy partnera. Nechceme zde uvádět obecné charakteristiky, které by zřejmě byly v definici ideálního partnera statisticky nejčtenější.²⁰ Chceme jen poukázat například na takový rozpor zájmů, jaký se může nacházet právě v definici „pravého“ muže, který by měl v jistém smyslu vykazovat co nejvíce prvků vzdálených od definice „pravé“ ženy – jako je fyzická síla, přímost v jednání, realistický pohled na život, rozhodné činy, emoční stabilita. Za feminní rysy jsou považovány v určitém smyslu protiklady k výše zmíněným charakteristikám. Troufáme si říci, že toto jsou charakteristiky, které jsou v naší společnosti stále více či méně nastaveny. Můžeme si však položit otázku, zda nejde jen o vnější symboly, pod jejichž slupkou si přejeme nalézt vlastně něco úplně jiného. Muž, který se bude trochu vychylovat do sféry feminity, může například lépe chápat ženiny potřeby a naopak. Dostáváme se znovu k jakémusi požadavku sdílení v rozdílnosti, jehož potřeba prostupuje veškeré společenské i intimní vztahy mezi muži a ženami.

Meadová (1967, s. 188-189) vysvětluje naši odlišnost jako druhu od primátů v oblasti rodinné péče. Říká, že v každé známé kultuře nalezneme určitou formu mužské výpomoci ženě s malými dětmi. To, co nás odlišuje od primátů, není však ochrana, kterou samec poskytuje samici a svým potomkům, ani určitý majetnický přístup samce k samici, kterou si vybojoval nad ostatními samci. Naše výsada je ve vyživovacím chování samce, který pomáhá zaopatřovat potravu pro ženu a děti. U primátů se samice živí sama.

Vážným problémem, kromě rozšířených představ společnosti o partnerských vztazích, může být i prezentace ideálních vztahů v médiích – filmu apod., která naráží v reálném životě na řadu problémů. Tento rozpor má důsledek v neustálém porovnávání sebe a

²⁰ Meadová (1967, s. 306-307) uvádí výčet povinností a snah amerických mužů a žen: muž by měl být předně úspěšný v práci, rychle postupovat, vydělávat peníze, měl by být atraktivní, dobře upravený, informovaný, schopný ve volnočasových aktivitách, měl by dokázat zabezpečit domov, udržovat v dobré kondici své auto, měl by být dostatečně pozorný ke své ženě, žena by měla být inteligentní, atraktivní, měla by se umět dobře chovat a dobře obléci, měla by dokázat získat si muže, zajistit dům a děti ve všem, zajistit, aby jí manžel zůstal oddaný, zvládnout psychologické i fyzické obtíže při dospívání dětí, a navíc by měla mít čas na aktivity mimo domov.

ostatních. Meadová zmiňuje motto, podle kterého si většina lidí odvozuje svůj úspěch či neúspěch v životě: „Buď šťastný, buď uspokojený, buď ideální.“ (tamtéž, s. 257) Tohle motto si bere za vzor velké množství lidí i dnes, z čehož plyne řada frustrací, pocitů špatného plnění společensko-kulturních rolí apod.

Meadová (tamtéž, s. 348) se zároveň pozastavuje nad tím, že ačkoli západní společnost má o pozicích muže a ženy v manželství jasnou představu, ke vstupu do samotného manželství a jeho společenského schválení není zapotřebí v podstatě nic. V některých zemích je potřeba lékařské vyšetření a někdy musí pár počkat určitý počet dní. Ale nevyžaduje se žádný důkaz toho, že muž má práci a že je schopen uživit rodinu, či že žena má schopnosti nezbytné pro vedení domácnosti.

7.4 Fenomén rozvodu

Co se týká rituálů rozvodu v primitivních společnostech, obvykle stačilo, aby žena odešla z manželského bydliště a vrátila se do domu rodičů, nebo aby manžel ženu vyhnal. Například židé naopak vypracovali velice složitý postup rozvodu. V islámu je rituál rozvodu verbální. Stačí, aby manžel řekl své ženě třikrát „jsi rozvedená“ a ona musí odejít. (Gennep, 1997, s. 132-133)

Meadová (1967, s. 355, 365-6) zastává názor, že člověk by měl mít ve svém životě možnost změny. Měl by mít možnost se přestěhovat, když není ve svém dosavadním bydlišti spokojen, změnit práci, školu, přátele, politickou stranu, náboženské přesvědčení apod. Pokud se akceptují takovéto změny názorů a životních postojů, proč by mělo být manželství výjimkou? Říká, že je potřeba nastavit rozvod do pozice osobního selhání partnerů nebo dokonce hříchu. Domnívá se, že pokud budeme vnímat manželství jako konečnou instituci už na jeho počátku, nebudeme tolik svázáni obavami z jeho možného konce, což může vést k tomu, že budeme mít naopak větší snahu ho udržet. „Pokud je rozvod vnímán jako něco potupného, za co ale není nikdo potrestán, něco, co je skrýváno, ale je to dostupné každému, můžeme očekávat vzrůstající počet nezodpovědných

manželství... Pokud by ale mladí manželé mohli místo toho říci: ‚Známe veškerá rizika a budeme se snažit naše manželství udržet.‘, potom by počet nezodpovědných manželství a nezodpovědných rozvodů mohl začít klesat.“ (tamtéž, s. 366)

Manželství je uzavíráno na základě citu a cit se může bezpochyby časem změnit. Zde ovšem narážíme na rozpor mezi citem k primární rodině – matce, otci, sourozencům – a k rodině sekundární. K členům primární rodiny v drtivé většině případů vždy cítíme určité citové pouto, často bez ohledu na jejich chování. V sekundární rodině máme stejný způsob vztahu ke svým dětem, ale často už ne ke svému partnerovi²¹. Partner stojí mimo tento okruh rodiny s určitou „citovou imunitou“. Vztah k partnerovi je založen na jiné bázi. Je více závislý na jeho chování, schopnosti porozumění našim potřebám, souvisí se sexuálním uspokojením, které nám je nebo není schopen poskytnout. Zkrátka je více závislý na vnějších faktorech než vztah k ostatním členům rodiny, ke kterým cítíme skutečnou rodinnou vazbu, příslušnost k zástupcům jedné krve. Přes veškerý citový potenciál či pouto zvyku a potřeby, partner pro nás ve skrytu duše zůstává vždy cizincem, člověkem, ke kterému nás neváže pocit sdílení něčeho zásadního, neměnného.

Simmel říká (1997, s.31, 42, 79), že proces nalézání společného je zdrojem štěstí vztahu. V milostném vztahu však přichází odcizení v tom okamžiku, kdy ze vztahu vymizí pocit jedinečnosti. Je přesvědčen, že mezi muži a ženami bývá jistá elementární averze, či dokonce pocit nenávisti, který je často prvním stadiem vztahů, jejichž druhým stadiem je vášnivá láska. Tutéž formu podle Simmela vykazuje i opačný jev: nejhlubší nenávist vyrůstá ze zlomené lásky.

²¹ Primární jednotkou je matka a dítě. (Meadová, 1967, s. 192)

Formánek (2008, s. 4) cituje psychologa J. Klimeše: „Lidé jsou geneticky nastaveni tak, aby spolu vydrželi v partnerském vztahu asi tak pět až šest let. To je doba, kdy v přirozených podmínkách je dítě po narození nejzranitelnější. ... po šesti letech projde řada partnerských vztahů krizí.“

7.5 Partnerská variabilita

Meadová dokazuje (1967, s. 55-56), že pojetí vztahu mezi mužem a ženou je tak variabilní jako kultura sama. Ve své knize *Male and Female* uvádí několik příkladů (viz 7.5.1), jak je možno takový vztah pojmut a co vše ho ovlivňuje – tyranie, třídní vliv společnosti, silný vliv náboženství.

U Meadové také nalezneme definici nejčastější formy partnerství ve společné domácnosti, ve které muž přináší domů potravu a žena ji upravuje jako pokrm. Zároveň ale Meadová také dodává, že tento světově a historicky nejrozšířenější model partnerského soužití variuje jak v čase, tak v prostoru, což je důkazem toho, že samotný model není nějak hluboce biologicky nastaven.²² (tamtéž, s. 190)

Gennep ve své knize *Přechodové rituály* uvádí klasifikaci manželství podle N. W. Thomase:

1. Promiskuita

- a) Neupravená žádnými pravidly
- b) Podléhající pravidlům

2. Manželství

- a) Polygamie
- b) Polyandrie
- c) Polygynie
- d) Monogamie

²² Na Trobriandských ostrovech se muž například stará o výživu domu své setry, nikoli ženy. (Meadová, 1967, s. 190)

- e) Volné soužití
- f) Poměr (společensky schválený)

Všechny tyto formy mohou být dočasné nebo trvalé. (Gennep, 1997, s. 112)

U primitivních národů dojde k úplnému uzavření manželství často až tehdy, vyřídí-li se ekonomické záležitosti. Stejně tak při rozchodu partnerů je důležité ekonomické vyrovnání s kmenem, který odchodem jednoho z partnerů ztrácí pracovní sílu. (tamtéž)

V Evropě se počátkem středověku rozšířil křesťanský model manželství, který vylučoval svazky mezi blízkými příbuznými a byl důsledně monogamní. Bylo nástrojem kontroly sexuality, jejímž jediným účelem bylo plození dětí. Manželství zároveň chránilo matku a dítě v případě úmrtí otce. A především šlo o ekonomický a společenský kontrakt mezi rodinami, takže romantická láska o jeho uzavření příliš nerozhodovala. Předestíralo manželům zároveň jasné rozdělení rolí, kdy žena byla muži podřízena a dělba práce fungovala podle tradičního modelu. (Formánek, 2008, s. 4) Tento model je pro dnešní nastavení partnerství v západní společnosti klíčový. Nynější model se vůči tomuto stále vymezuje. Používá se jako odstrašující příklad rigidní a nesvobodné doby a zároveň jako vzor vyrovnaného manželství, jehož jasná dělba práce a vymezení rolí pro obě pohlaví udržovalo svazek stabilní a přehledný.

Moderní manželství definuje např. Simmel (1997, s. 78): „Moderní manželství se ve svém principu zakládá na erotickém spojení ... v primitivních společnostech je ukájení milostných tužeb s manželstvím spojováno jen okrajově; manželství tu většinou není uzavíráno na základě individuální přitažlivosti, nýbrž z důvodů daných svazky mezi rodinami, pracovními vztahy a zřetelem na potomstvo. K obzvlášť jasnému rozlišení dospěli v tomto ohledu Řekové: Démostenés říká: 'Hetéry máme pro potěšení, konkubíny pro své denní potřeby, manželky ale pro to, aby nám daly legitimní děti a pečovaly o

vnitřek domu.' Nikdo ovšem nebude popírat, že i v moderním životě se manželství pravděpodobně uzavírá převážně z konvenčních nebo materiálních pohnutek.²³

Meadová (1967, s. 197) k modernímu manželství dodává myšlenku, že ve společnostech, kde je více žen než mužů a kde je nastaven model monogamie – což je právě situace i dnešního západního světa – se doplňuje boj mužů o ženskou přízeň i bojem žen o muže.

Formánek (2008, s. 4) zmiňuje Z. Pavlíka z fakulty sociálně ekonomické v Ústí nad Labem, který píše, že v polovině šedesátých let 20. století došlo ke dvěma významným skutečnostem – začalo období blahobytu a objevila se moderní antikoncepce – které významně ovlivnily moderní manželství a plánování dětí. To je příkladem toho, jak si kultura svým vývojem upravuje pojetí manželské instituce.

Formánek také nabízí jednu z extrémních předpovědí pro formu partnerství, a sice teorii britského vědce A. Levého, odborníka v oblasti umělé inteligence. Ten předpovídá, že v následujících několika letech vypsají technologie umělé inteligence a umělých emocí natolik, že bude možné si místo partnera pořídit robota, a že se tento svazek stane brzy velmi vyhledávaným. (tamtéž, s. 8)

7.5.1 Příklady lokální variability partnerských pravidel

V některých společnostech je všem mužům ze stejného klanu dovolen intimní přístup k jakékoli vdané ženě, ale zároveň tu platí pravidlo a přísné varování, že po dobu těhotenství může mít žena pohlavní styk pouze se svým manželem. (Meadová 1967, s. 197)

²³ Malinowski osvětluje všechny ekonomické a právní vztahy mezi pohlavími uvnitř manželství takto: služby všeho druhu poskytované manželem manželce se považují za odměnu – dar za službu, již žena prokazuje. (In Mauss, 1999, s. 57-58) Erotická zkušenost je zároveň jedna z těch, které lidským bytostem nejzřejmějším způsobem odhalují dvojakost jejich existence. (Beauvoirová, 1966)

V některých společnostech muži, kteří jsou zdatnější v lovu a v boji nebo mají lepší výsledky jako hospodáři či jsou znalejší v oblasti tradice, mají společností povolen přístup k více ženám. (Meadová 1967, s. 197) Toto nastavení existuje ve své podstatě dodnes a to z toho důvodu, že takovýto benefit schvaluje nejspíše většina společnosti. Spoustu žen u takovýchto mužů oceňuje jejich zaopatřovací potenciál či dobré geny²⁴, a mužská populace to bere jako odměnu za úspěch a schopnosti.

Manuové, kteří praktikují přísnou monogamii, věří, že na světě je zoufalý nedostatek žen, a proto zasňubují své syny, tak brzy, jak jen je to možné. Oproti tomu Eskymáci praktikují vraždění nemluvňat a polygamii, podle své teorie, že je naopak příliš mnoho dívek a žen. (tamtéž, s. 198)

Samoa a Trobriandské ostrovy jsou dva nejvíce prozkoumané příklady bujarého předmateřského sexuálního života a sexuální svobody. V těchto společnostech je to v době před svatbou dívka, kdo rozhoduje o tom, zda a kdy budou sexuální praktiky probíhat. V manželství se ale toto změní a manželé žijí v monogamii. (tamtéž, s. 202)

Ve společnosti Mabuiagu, na ostrovech v Torresově úžině, navrhuje sňatek chlapci dívka. (Gennep, 1997, s. 120)

V partnerském vztahu by mělo zcela vymizet vnímání druhého pohlaví jako cizince v tom smyslu, že bychom byli postiženi obavami z neznámého, odstupem a netolerancí k odlišnostem a celkovým nezájmem poznávat „druhou kulturu.“ Měla by zůstat převážně rozkoš z přítomnosti neznámého, které je nám tak blízko, že jej můžeme stále více poodkrývat, a úžas nad tím, že k úplnému odhalení nikdy nedojde. V oblasti partnerství máme k tolerantnímu respektujícímu přístupu jedinečnou příležitost, protože nám zde k němu vytváří prostor láska a milostné pouto, které nás vytrhují z běžného života

²⁴ Na tomto místě si můžeme položit otázku, zda ženy – pokud mají sklon si vybírat k partnerství muže vlivné, výjimečně inteligentní či finančně dobře zajištěné, aby dobře zaopatřili je a jejich děti – preferují finanční stránku více než kvalitní geny či naopak. Neboli jak by řešily rozpor mezi dvěma hypotetickými nabídkami – genia a boháče.

každodenního styku s druhým pohlavím, jež má většinou charakter ostražitosti. Pokud se naučíme správnému přístupu k druhému pohlaví v partnerství, druhým a posledním krokem je pak jeho volné přenesení do sféry veřejného života.

8 ZÁVĚR

Na závěr tématu volíme důležitý apel, který zmiňuje Benedictová (1999, s. 191): „Nikdo nedokáže dosáhnout ani prahu svých možností bez kultury, na niž se podílí. A opačně: žádná civilizace v sobě nemá prvek, který by se při rozboru nakonec neukázal být příspěvkem jednotlivce.“

Tím, že jsme si rozebrali jednotlivé složky mužské a ženské kultury a nejdůležitější oblasti, v nichž se tyto dvě kultury střetávají ve svých odlišnostech, jsme dospěli k několika závěrům. Společnost podporuje u mužů a u žen různé charakteristiky, které posilují vnímání a rozvržení jejich genderových rolí. Vyvodili jsme například hypotézu, že ženy mají širší rozsah možností v oblasti viditelných znaků – oblečení, kosmetika, módní doplňky apod., kdežto muži mají širěji otevřený svět duševní – možnosti na trhu práce, podpora kariéry apod. Je tu nastaven model, který vytváří na muže i ženy určitý nátlak a zatím je stále minimálně připraven na řadu variant, které se odchyľují od jeho základních norem a hodnot. V naší společnosti panuje tedy rovnost pohlaví především v tom smyslu, že zástupci obou pohlaví čelí jasným společenským představám a žijí v určitých obavách z (ne)naplňování sociálních rolí, které jsou jim, coby zástupcům jednoho ze dvou pohlaví, připsány.

Prokázali jsme si, že dnešní společnost svými hodnotami udržuje určitou hierarchii pozic, která se v podobné formě objevuje jak ve veřejném, tak v soukromém sektoru genderové problematiky. Ženy udržují jakýsi základ nutný pro chod společnosti i dílčí rodiny a muži vytvářejí určitou nadstavbu v podobě kreativní a společensky více uznávané práce. Stejně tak jsme podali řadu důkazů – z různých výzkumů, teorií, hypotéz apod., že tato společnost není z hlediska genderového útlaku a preference jednoduše černobílá. Že její nastavení přináší problematické situace – ať už ve formě útisku či nepřiměřeného požadavku úspěšnosti a sebeprosazení se – jak pro ženy, tak pro muže.

Popsali jsme si základní oblasti, ve kterých je patrná pozice obou pohlaví jako vzájemných cizinců z odlišných kultur: oblast společnosti x rodiny, profesního života a

ryze soukromého sektoru. Důležitý je fakt, že tyto oblasti jsou na sobě navzájem závislé a pro systémovou změnu je potřeba jejich spolupráce. U řešení genderové problematiky chybí systémový charakter především v oblasti rozvržení práce v domácnosti a mimo domov. Podle našeho návrhu je třeba zajištění legislativy, která by podporovala zaměstnance k využívání možnosti zdařilejší kombinace rodiny a profese a zároveň by připravila zaměstnavatele na nejrůznější alternativy v pracovním procesu, které by mohli jedinci v individuálních životních situacích využívat. Zároveň nabádáme k propojení úprav ve školství, legislativě a dalších oblastech, v jejichž spolupráci by mělo dojít k pokroku v boji za postupné přehodnocení náhledu na tuto tematiku. Součástí vzdělání by pak mělo být i posilování schopnosti otevřeného myšlení a přijímání rozmanitosti, která by se měla pozitivně projevit i v následném profesním a soukromém životě. Podle našeho názoru není ani tak důležité naprosto rovné zastoupení mužů a žen, a to jak v jednotlivých oblastech – horizontálně, tak v hierarchii těchto oblastí – vertikálně, ale důležitý je bezpředsudkový společenský i individuální přístup k oběma pohlavím a k práci a činnostem, které jsou s nimi spojeny. Početní vyrovnávání je sice jednou z cest, jak v budoucnosti docílit odbourání takovýchto předsudků, podle našeho názoru však nejde o nejvhodnější cestu. Řešení bychom viděli spíše v celistvém systémovém přístupu k této problematice napříč výše zmíněnými oblastmi. Takto ucelený systém by pak tedy představovala státní podpora tzv. prorodinné politiky, školství podporující toleranci a nadgenderové myšlení (i např. ve spolupráci s rodiči) apod. To je zřejmě o něco pomalejší cesta než např. zavedení kvót, ale s největší pravděpodobností má pevnější základy – lidé si nový náhled na problematiku postupně osvojí a interiorizují jako složku kulturních vzorců – než vynucování kvót v době, kdy na to ještě není většina populace připravena. Nehledě na to, že pevnější základy mívá změna, kdy mají lidé dostatek času se na ní postupně vnitřně adaptovat. Než se podaří udělat v této oblasti potřebné kroky, budou žena i muž nuceni být vždy cizincem v jedné ze dvou hlavních životních oblastí – buďto v rodině (péči o děti a domácnost) či společnosti (práci mimo domov).

Mauss (1999, s. 157) definuje činitele, které ve svém celku tvoří společnost. Jsou to estetické, mravní, náboženské a ekonomické podněty. Zmíněné oblasti můžeme použít také

jako sféry, v nichž je zapotřebí dosáhnout rovnosti, aby prostoupila komplexně celou společnost.

Během této práce jsme se také věnovali tématu partnerství a reprodukce a snažili jsme se uvést řadu argumentů, které by podporovaly spíše názor většinové biologické podmíněnosti mužů a žen. Zároveň jsme uvedli, že spíše podporujeme názor mírné převahy determinismu kulturního. Chtěli jsme tím poukázat na vágní a nejasné vnímání a odlišování biologie a kultury v naší společnosti, a demonstrovat, že naše kultura, navzdory snahám o liberalizaci, se v problematice genderu často odvolává právě na biologickou podstatu mužů a žen a z ní si odvíjí své „přirozené“ normy a hodnoty, které ale mohou být často ryze kulturním konstruktem.

Uvedli jsme argumenty, které dnešní euroamerická kultura používá, aby zdůvodnila svou stagnaci a kulturní mezeru v genderové oblasti. Proč zajišťovat ženám celosvětově lepší přístup ke vzdělání a profesní kariéře, když je žena „přírodou zkonstruována“ spíše k rodinnému životu? Proč by měl muž být podporován k větší participaci v domácnosti, když jeho primárním poselstvím je „bojovat“ mimo dům a přinášet kořist? Jak jsme již uvedli, v žádném případě nechceme zlehčovat důležitost a váhu biologické determinace, naopak, považujeme za důležité jí vnímat a dále z ní vycházet pro tvorbu co nejúčinnějších řešení. Podle našeho názoru ale dnešní kultura, přes všechna zlepšení poslední doby, v problematice genderové nerovnosti vychází z biologické determinace přespříliš. Navíc nikoli proto, aby z ní těžila a derivovala z ní ta fakta, která by podpořila zavádění nových opatření pro rovnost mezi pohlavími a k respektu jejich odlišností. Místo toho má spíše tendenci se vymlouvat na biologickou podstatu jako na něco, co je dané a neměnné a jiná volba by byla cestou „proti přírodě“.²⁵ S tímto pocitem se na úpravách a aktualizaci rolí

²⁵ Bauman (1996, s. 116 ; s. 150) na toto téma reaguje takto: „Tradiční jednání nepotřebuje ospravedlnění. Jako by už sama délka času, po které přetrvalo, udělovala zvykům nějakou autoritu nebo jakoby skutečnost, že danou věc dělá tolik lidí, byla sama o sobě hodnotou, díky níž je jednání žádoucí... Kultura je nejúčinnější, když se přestrojí za přírodu.“

spojených s pohlavím pracuje obtížněji, než kdybychom toto rozdělení rolí vnímali jako společensko-kulturní konstrukt určité vývojové epochy konkrétní společnosti.

R. Wright ve své knize *Morální zvíře* (1995) zdůrazňuje, že většina lidí navíc dnes nežije v prostředí příliš podobném tomu, pro které byla jejich psychika uzpůsobena. To může být vysvětlením pro spoustu slepých fenoménů v dnešní době, jejichž existenci nedokážeme zdůvodnit.

Jak jsme již uvedli, pokud se společnost tak často odvolává na „přirozenou“ pozici mužů a žen a nutnost jejího zachování, měla by se zamyslet nad celkovým prostředím, ve kterém člověk dnes žije a pro které nebyl původně vůbec „nastaven“. To znamená nevytrhávat z takto komplexní problematiky jen jednu část a na ní se upnout, či dokonce na jejím příkladu falešně demonstrovat společenský zájem na tradici.

Závěrem bychom chtěli zdůraznit, že není cílem našeho návrhu, aby muži přestali být „cizinci“ v ženské kultuře a naopak – nejde nám o setření rozdílů, cílem by měla být snaha o empatii a vnímání odlišností, což by mělo eliminovat vzájemná nedorozumění a myšlení a jednání podle stereotypů a předsudků. Cílem by mělo být dosažení způsobu chápání specifik jako výhod a přínosných intervencí. Vždyť s vyloučením jednoho pohlaví z jakékoli společenské oblasti ztrácí tato oblast určitou životní zkušenost a specifický úhel pohledu.²⁶

Na samotný závěr bychom zmínili tyto dva antropologické pojmy: kulturní rozmanitost – nebo „kulturní relativismus“, a společné znaky – nebo „kulturní univerzálie“. (např. Soukup, 2004, s. 642, 644) Přičemž v prvním případě by podle našeho názoru měla být cílem celospolečenská snaha o uznávání rozmanitostí obou pohlaví a bránění jejímu potírání, a v druhém případě bychom měli brát to, co je nám společné, jako základnu, na které je možné stavět rovnoprávnou společnost mužů a žen. Důležité je vidět oba aspekty –

²⁶ Lorenz ve své knize *8 smrtelných hříchů* (2000, s. 60) píše, že každá kultura představuje zrovna tak velkou zásobárnu selekcí nahromaděného vědění jako nějaký živočišný druh.

odlišnost i podobnost. Rozdílnost nám dává šanci ukázat respekt a ohleduplnost. Sdílení je šance pro lásku a domluvu.

9 SEZNAM LITERATURY

Abraham Maslow. Dostupno na http://cs.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maslow. Navštíveno 16.5. 2008, 17:20.

ARMSTRONG, M.: *Personální management*. Praha, Grada Publishing 1999. 963 s. ISBN 80-7169-614-5.

ASKLÖF, C., STRANDBERG, H., WENANDER, KE.: *Proč a jak vypracovat plán rovnosti žen a mužů*. Praha, MPSV 2003. 53 s.

BAUMAN, Z.: *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha, SLON 1996. 233 s. ISBN 80-85850-14-1

BEAUVOIROVÁ, S.: *Druhé pohlaví*. Praha, Orbis 1966. 412 s.

BECK, U.: *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha, SLON 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32 6.

BENEDICTOVÁ, R.: *Kulturní vzorce*. Praha, Argo 1999. 223 s. ISBN 80-7203-212-7.

BLAŽEK, B.: *Bariéry feminismu v Čechách na konci 20. století*. In: CHŘIBKOVÁ, M., CHUCHMA, J., KLIMENTOVÁ, E.: *Nové čtení světa: 1. feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha, Nakladatelství Marie Chřibkové 1999. 278 s. ISBN 80-902443-6-X.

BRATTON, A. *Feminist Anthrolopogy*. Dostupno na <http://www.indiana.edu/~wanthro/fem.htm>. Navštíveno 20. 4. 2006, 20:30.

CONNELL, RW.: *Gender*. Cambridge, Polity Press 2002. ISBN 0-7456-2715-3.

COULANGES, F. de: *Antická obec*. Praha, Sofis, Pastelka 1998. 390 s. ISBN 80-902439-7-5.

ČERMÁKOVÁ, M.: Gender a pracovní trh. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha, Open Society Fund 1999. 171 s.

ČERMÁKOVÁ, M.: *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002a. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

ČERMÁKOVÁ, M.: *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002b. 115 s. ISBN 80-7330-026-5.

ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4. ISSN 1213-0028.

Diskriminace. Dostupno na <http://www.diskriminace.cz/do-gender/>. Navštíveno: 2.12. 2005, 18:30.

DOUGLAS, M.: *Purity and Danger. An Analysis of Concept of Pollution and Taboo*. London-New York, Routledge 2002. 244 p. ISBN 0-415-28995-5.

ECO, U.: *Dějiny krásy*. Praha, Argo 2005. 439 s. ISBN 80-7203-677-7.

Feministická literární teorie. Dostupno na http://cs.wikipedia.org/wiki/Feministick%C3%A1_liter%C3%A1rn%C3%AD_teorie. Navštíveno 4.2. 2008, 16:30.

FOLDYNOVÁ, A.: *Dandy jako umělec i umělecké dílo*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

FORMÁNEK, O.: *Vztahy 2020: toulky českou budoucností*. Reflex, 2008, roč. 14, č. 1, s. 1-8.

FRIEDANOVÁ, B.: *Feminine Mystique*. Praha, Pragma 2002. 596 s. ISBN 80-7205-893-2.

GENNEP, A. VAN: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha, Lidové noviny 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.

GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha, Argo 1999. 594 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLIGANOVÁ, C.: *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha, Portál 2001. 191 s. ISBN 80-7178-402-8.

HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S.: *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003. 108 s. ISBN 80-7330-040-0.

HAVLÍK, R., KOŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. Praha, Portál 2002. 174 s. ISBN 80-7178-635-7.

CHŘIBKOVÁ, M., CHUCHMA, J., KLIMENTOVÁ, E.: *Nové čtení světa: 1. feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha, Nakladatelství Marie Chřibkové 1999. 278 s. ISBN 80-902443-6-X.

KOHÁK, E.: *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha, SLON 1998. 203 s. ISBN 80-85850-63-X.

KONRÁDOVÁ, P.: *Holky z genderu*. Reflex, 2004, roč. 10, č. 47, s. 28-30.

KRÁLÍKOVÁ, A.: *Na cestě do Evropské unie: průvodkyně nejen pro ženy*. Praha, Heinrich-Böll-Stiftung, ASPEKT, eFka, Gender Studies a PSF 2002. ISBN 80- 86520- 02-1.

KŘÍŽKOVÁ, A.: *Podmínky uplatnění žen v řídicích pozicích na trhu práce*. In ČERMÁKOVÁ, M. 2002. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

KUBÍČKOVÁ, K.: *Matkové: mateřští otcové*. In: ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4, s. 1-4. ISSN 1213-0028.

LÉVINAS, E.: *Totalita a nekonečno: esej o exterioritě*. Praha, OIKOYMENH 1997. 274 s. ISBN 80-86005-20-8.

LORENZ, K.: *8 smrtelných hříchů*. Praha, Academia 2000. ISBN 80-200-0842-X.

MAREŠ, J.: *Styly učení žáků a studentů*. Praha, Portál 1998. 239 s. ISBN 80-7178-246-7.

MAŘÍKOVÁ, H.: *Proměny současné rodiny*. Praha, Slon 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.

MAUSS M.: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha, Sociologické nakladatelství 1999. 201 s. ISBN 80-85850-77-X.

MEAD, M.: *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World*. New York, William Morrow and Company Publishers, Apollo Editions 1967. 413 p.

MILL, JS.: *Poddanstvo žien*. Bratislava, Kalligram 2003. 165 s.

MURPHY, RF.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha, Sociologické nakladatelství 1998. 267 s. ISBN 80-85850-53-2.

NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

OAKLEYOVÁ, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha, Portál 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.

ORTEGA Y GASSET, J.: *Meditace o ženách a o lásce*. Pelhřimov, Nová tiskárna 1996. 145 s. ISBN 80-901916-1-4.

OSVALDOVÁ, B.: *Česká média a feminismus*. Praha, Libri/Slon 2004. 158 s. ISBN 80-7277-263-5.

PETRUSEK, M.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1996. ISBN 80-7184-164-1.

Právní průvodce ženskými právy podle Zákoníku práce České republiky. Dostupno na <http://www.feminismus.cz/download/NEWWLabor.pdf>. Navštíveno 2.12. 2005, 18:45.

RENZETTI, CM., CURRAN, DJ.: *Ženy, muži a společnost*. Praha, Karolinum 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SCHREIBEROVÁ, Z.: *Porovnání studijních možností malířek v Čechách a ve Francii v druhé polovině 19. století*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

SCHREIBEROVÁ, Z.: *Salóny a společenský život v Čechách devatenáctého století*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na

http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10. 2007, 16:00.

SCHUTZ, A.: *The Stranger: An Essay in Social Psychology*. In: *The American Journal of Sociology*, Vol 49, No. 6. (May, 1944), p. 499-507. Dostupno na <http://www.jstor.org>. Navštíveno 21.12.2006, 8:24.

SIMMEL, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997. 206 s. ISBN 80-85850-50-8.

SINGLEY, SG., HYNES, K.: *Transitions to Parenthood*. In: *Gender & Society*, Austin, June 2005, vol. 19, no. 3, p. 376-395.

SMETÁČKOVÁ-MORAVCOVÁ, I. 2002. *Školství na cestě do EU: dosáhneme rovných příležitostí pro ženy a muže?* In ČERMÁKOVÁ, M. 2002. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

SOKAČOVÁ, L.: *Stručná historie feminizmu*. Dostupno na <http://www.feminismus.cz/historie.shtml>. Navštíveno 4.2. 2008, 16:10.

SOUKUP, V.: *Dějiny antropologie*. Praha, Karolinum 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.

UHDE, Z.: *Travestie show v kontextu sociální změny*. In: ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4, s. 7-10. ISSN 1213-0028.

VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha, Open Society Fund 1999. 171 s.

VITVAROVÁ-VRÁNKOVÁ, K.: *Krasopisné holčičky a zkáza kluků*. Týden, 2004, roč. 11, č. 36, s. 28-33.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O., SOUKUP V.: *Sociální a kulturní antropologie*. Praha, Sociologické nakladatelství 2000. 175 s. ISBN 80—85850-29-X.

WRIGHT, R.: *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. Praha, NLN 1995. 478 s. ISBN 80-7106-127-1.

ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

10 PŘÍLOHY

Příloha A – frekventované termíny v gender problematice

Příloha A – frekventované termíny v gender problematice

Feministické paradigma ⇒ uznává, že při procesu osvojování genderu hraje roli jak biologická predispozice, tak i učení. Zdůrazňuje však, že vymezit přesný rozsah biologického vlivu je prakticky nemožné, neboť proces učení začíná prakticky ihned po porodu. (Renzetti, Curran, 2003, s. 30)

Gender mainstreaming ⇒ systematické prosazování priorit a potřeb žen a mužů ve všech druhých politik a opatření s cílem dosáhnout rovnosti žen a mužů. (Osvaldová, 2004, s. 131)

Rovnost rozdílného ⇒ rovnost mezi ženami a muži. Koncept, který říká, že všichni lidé mají svobodu rozvíjet své osobní schopnosti a činit tak bez omezení, která určují genderové role, a že rozdílné chování, aspirace a potřeby žen a mužů by měly být považovány za rovné a být stejně hodnoceny a podporovány. (tamtéž, s. 134)

Sexismus ⇒ znamená hodnocení jednoho pohlaví, v daném případě mužského, jako cennějšího než druhé. (Renzetti, Curran, 2003, s. 31)

Strukturálněfunkcionalistické paradigma ⇒ model vědeckého myšlení, který vykládá gender jako odvozený z biologických odlišností mezi pohlavími, zejména pak odlišností daných reprodukční funkcí žen. (tamtéž, s. 59)

Teorie lidského kapitálu ⇒ vysvětluje pracovní segregaci na základě pohlaví v intencích svobodné volby žen pracovat v oborech, které na zaměstnance kladou nižší nároky a vyžadují od nich nižší osobní investice do vzdělání a získání dovedností, což je založeno na předpokladu, že primární zodpovědnost žen je doma u rodiny (tamtéž, s. 529)

RESUMÉ

Dnešní společnost nemá ráda rozmanitost. To dokazuje rozmáhající se globalizační trend, který zasahuje i do sféry genderu. Společnost má obecně tendenci rozmanitost stírat a nevhodně na ni reagovat – segregací, posměchem, podezíravostí apod. Rozmanitost je nadále málo vnímána jako plodný fenomén.

Tato práce se zabývá tématem rozmanitosti v oblasti genderu, jejíž problematiku přirovnává k problematice cizince. Rozebírá obě témata v pojetí dnešní západní společnosti a nabízí analogii přístupu řešení genderové otázky k řešení otázky cizinecké. Tuto analogii pak popisuje ve třech hlavních oblastech společenského života: v rovině rodina – společnost, v rovině specifických mužských a ženských profesí a ve sféře partnerských vztahů.

Zdůrazňuje zejména, že je zde potřeba především tolerance a ochoty zjišťovat realitu místo pouhého přejímání předsudků. Při jakékoli formě diskriminace totiž nepřivádíme podle našeho názoru do nepříjemné situace jen diskriminovanou skupinu, ale i skupina majoritní se kvůli vytvořené tenzi musí nutně cítit nepohodlně. Nejasnost genderových rolí v dnešní době a s tím spojená rozpačitost v jejich plnění přivádí zástupce obou pohlaví do obtížné situace a může navozovat pocit nesvobody.

SUMMARY

Modern society does not support variety. Globalization proves this and it affects gender, as well. Society tends to negate variety and reacts inappropriately – by segregation, ridicule, suspicion, etc. Variety is still understood as something of little value.

This work studies the issue of variety in gender, whose problems it compares to problems of a stranger. It analyzes both issues in the perspective of modern Western society and offers the analogy of gender issue and the issue of a stranger. This analogy is outlined in three major areas of social life: family x society, specific male and female occupations, and partner relationships.

Our work especially stresses tolerance and willingness to find what is realistic in contrast to prejudices. Any kind of discrimination not only disturbs the discriminated but also the discriminating. The obscurity of gender roles in modern times and difficulties in understanding these roles lead to negative effects for both sexes, including a lack of freedom.